

JERZY LUCIŃSKI (Poznań)

Lokacje wsi i miast monarszych w Małopolsce do 1385 r.

I. WSTĘP

W badaniach nad rozwojem ziemskiej własności monarszej w Polsce średniowiecznej¹ wielkie znaczenie mają obserwacje procesu intensyfikacji gospodarczej dóbr monarszych, zamiany dotychczasowych nieużytków i lasów na pola uprawne, akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez władców. Na przestrzeni XII—XIV w. obserwuje się proces stopniowego kurczenia się przestrzennego ziemskiej własności monarszej, głównie przez nadania ziemskie na rzecz instytucji duchownych i osób świeckich. Tych strat przestrzennych nie równoważyły nabytki, z pewnością o wiele mniej liczne, uzyskiwane w drodze kupna, zaborów itp. Natomiast jako poważną rekompensatę ubytków w posiadłościach monarszych uznać należy właśnie intensyfikację gospodarczą własności monarszej, wyrażającą się przede wszystkim w akcji osadniczej, lokacjach wsi i miast. Nie przyczyniały się one do powiększania obszaru własności monarszej, to prawda, lecz w istotny sposób wpływały na wzrost wartości majątków monarszych. One właśnie stanowią przedmiot niniejszych dociekań.

Pod względem geograficznym praca rozciąga się na całą historyczną Małopolskę, teren, na którym w późniejszych jeszcze wiekach utrzymały się liczne królewszczyzny². Jako kres badań przyjęto 1385 r., tj. datę unii krewskiej. Znaczenie królewszczyzn małopolskich zapewne zmalało po ponownym przyłączeniu do Korony Rusi Halickiej, na której te-

¹ Artykuł niniejszy jest częścią obszerniejszej pracy napisanej pod kierunkiem prof. dra Józefa Matuszewskiego w Seminarium Powszechnej Historii Państwa i Prawa UAM w Poznaniu. Zob. J. Luciński, *Posiadłości panującego w Polsce piastowskiej*, Spraw. Pozn. Tow. Przyj. Nauk za I półr. 1963 r., s. 70—72.

² A. Pawiński, *Źródła dziejowe*, t. 14, Warszawa 1886, s. 63—71; E. Trzyna, *Położenie ludności wiejskiej w królewskich województwach krakowskiego w XVII wieku*, Wrocław 1963, s. 31 i n., 46.

renie znajdowały się bardzo liczne posiadłości monarsze³. Trzeba tu zwrócić uwagę na to, że rozwój królewskich małopolskich właśnie od schyłku XIV w. wykazuje charakterystyczne przemiany. Po 1385 r. lokacje wsi i miast królewskich, które były bardzo liczne w połowie XIV w., stały się już stosunkowo rzadkie⁴. W szerokich ramach okresu

³ *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. 2. Ziemie ruskie Rzeczypospolitej, oprac. A. Jabłonowski, Warszawa 1899—1904; E. Trzyna, o. c., s. 31.

⁴ Z daleko posuniętej kwerendy wynika, że po 1385 r. mamy następujące wiadomości o lokacjach wsi oraz ich przeniesieniach na prawo niemieckie:

1388 Olszówka	KDMP 4, nr 995
1389 Kłikuszowa	KDMP 4, nr 999
1389 Brzezinki	AGAD, Dok. perg. nr 4826
1392 Świdnik	CDP 1, nr 144
1394 Gnojnica	ZDM 1, nr 208
1405 Dzierzkowice	AGAD, Lustr. nr 40, s. 35
1409 nowe wsie koło Nowego Targu	KDMP 4, nr 1113
1413 Krzczonów	AGZ 3, nr 85
1416 Ochotnica	E. Długopolski, <i>Przywileje sottysów podhalańskich</i> , Roczn. Podh. 1914/21, t. I, s. 7—8
1416 Szczekarzowice	AGAD Dok. perg. nr 4836
1417 Budziszów	CDP 3, nr 193
1424 Bedne, Panczów	MRPS 4, Suppl. nr 574
1425 Pilaszkowice	AGAD, Dok. perg. nr 7261
1427 Strzyżew	AGAD, Dok. perg. nr 6919
1434 Waksmund	E. Długopolski, o. c., s. 9—11
1440 Czarny Stok	ZDM 2, nr 563
1450 Targoszyn	AP Kraków Castr. Crac., t. 87, s. 712—715
1456 Jedlanka	LWL 1565, s. 58

W wykazie tym pominięto regesty dokumentów sołtysich o bliżej nieznannej treści. Pominięto też dyplomy dotyczące nadania lub sprzedaży sołectwa, jeśli ich treść nie świadczyła o założeniu nowej wsi, rozszerzeniu już istniejącej, czy też o przeniesieniu wsi z prawa polskiego na prawo niemieckie.

Skróty użyte w artykule oznaczają:

AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AGZ	Akta grodzkie i ziemskie, t. I—IX, Lwów 1868—1883
AKLS	Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. I—III, V, Lwów 1887—1897
AP Kraków	Archiwum Państw. M. Krakowa i Woj. Krak. w Krakowie
CDP	Codex diplomaticus Poloniae, t. I—III, Varsaviae 1847—1858
HP	J. Długosz, Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis, t. I—III, Cracoviae Opera omnia, t. X—XII
KDKK	Kodeks dypl. katedry krak., t. I—II, Kraków 1874—1883
KDMK	Kodeks dypl. m. Krakowa, cz. 1, Kraków 1879
KDMP	Kodeks dypl. Małopolski, t. I—IV, Kraków 1876—1905
KT	Kodeks dypl. klasztoru tynieckiego, Lwów 1875
LBDC	J. Długosz, Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis, t. I—III, Cracoviae 1863—1864, Opera omnia, t. VII—IX
LWK 1564	Lustracja woj. krak. 1564, cz. 1, Warszawa 1962
LWL 1565	Lustracja woj. lubel. 1565, Wrocław 1959
MAML	Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku, Lwów 1890
MDS	Monumenta dioecesis Sandomiriensis, series 1—6, B. m.w. i r. [od 1910 r.]
MPH	Monumenta Poloniae historica, t. I—VI, Lwów—Kraków 1864—1893
MRPS	Matricularum Regni Poloniae summaria, cz. 1—4, Varsaviae 1905—1917
ZDM	Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 1—2, Wrocław 1962—1963
ZDZP	Zbiór dokumentów zakonu oo. paulinów w Polsce, zesz. 1, Kraków 1938

do 1385 r. wyraźnie zaznacza się przerwa w monarszej działalności osadniczej na przełomie XIII i XIV w. Spowodowały ją długotrwałe walki o tron krakowski, a następnie o panowanie w Polsce. Dlatego można przyjąć datę 1306 r. jako rozgraniczającą dwa etapy rozwojowe.

Podstawowymi źródłami są dokumenty, które dostarczyły prawie wszystkich wiadomości. Poza opublikowanymi dyplomatariuszami nieco ineditów dostarczyła kwerenda archiwalna⁵.

II. LOKACJE WIEJSKIE

Nie posiadamy żadnych wiadomości o zakładaniu nowych wsi przez monarchów w XI, XII i pierwszej połowie XIII w. Nie można jednak przypuścić, aby w tych czasach władcy Polski nie rozwijali swych włości przez kolonizację pustych obszarów. Wymagało to nowych, dodatkowych rąk do pracy. Wojny prowadzono wówczas w taki sposób, aby wyniszczyć przeciwnika i zagarnąć jak największe łupy. Do cennej zdobyczy należeli jeńcy wojenni. Przypuszczać można, że część z nich zwycięscy władcy osadzali na roli. Od nich zapewne pochodzą w Małopolsce takie nazwy miejscowe, jak Pomorzany, Prusy, Pieczenięgi⁶. Dopływ jeńców zależał od szczęśliwych wypraw, nie był regularny i ustał w połowie XIII w.⁷ Trudno ocenić, jak wielka była ilość brańców wojennych, jaka ich część zasiedliła monarsze posiadłości i w jakim stopniu wpłynęło to na ich rozwój. W każdym razie niewątpliwie część ludności uprowadzanej w czasie wojen osadzano we włościach monar-

⁵ Z zasobów AGAD wykorzystałem: zbiór dokumentów pergaminowych oraz lustracje małopolskie w dziale XVIII: Lustracje i rewizje. Kartoteka dziejów wsi nie wykazuje, aby księgi sądowe dawnego województwa lubelskiego zawierały interesujące mnie wiadomości. Księgi sądowe przechowywane w AP w Krakowie wyzyskałem za pośrednictwem tejże kartoteki oraz tzw. repertorium Kutrzeby.

⁶ F. Piekosiński (*Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. III, Kraków 1901, s. XCIV i n.) wyliczył 25 wsi w Małopolsce, których nazwy mogą wskazywać na osadzenie w nich brańców wojennych. Zwrócić trzeba uwagę, że nazwy miejscowe są źródłem niedatowanym i trudnym do interpretacji. Nadmienić można, że np. nazwa miejscowa Prusy może pochodzić nie tylko od nazwy ludu (Prusowie), lecz także od imienia pospolitego, prus = koń, J. Bielatowicz, *Kilka uwag o czeskich i polskich nazwach miejscowych Prusy itp.*, *Slavia Occidentalis* 1933, t. XII, s. 301–303.

⁷ F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, cz. 1, Kraków 1905, s. 203 i n.; K. Potkański, *Studia osadnicze*, w: *Pisma pośmiertne*, t. I, Kraków 1922, s. 132, 159; S. Zakrzewski, *Z czasów piastowskich*, w: *Zagadnienia historyczne*, t. II, Lwów 1936, s. 90–93; A. Vetulani, *Nowy zarys historii ustroju Polski w średniowieczu*, Przegl. Historyczny, 1948, t. XXXVII, s. 53.

szych. Niektóre wiadomości świadczą o dużej liczbie jeńców, którymi dysponował panujący⁸.

Oprócz przymusowo osadzonych brańców wojennych, w posiadłościach monarszych osiadała dobrowolnie także ludność miejscowa. To zjawisko prawie wcale nie pozostawiło po sobie śladów w źródłach. Przy lokacjach na prawie niemieckim regułą było wystawienie dyplomu lokacyjnego na ręce zasadzcy — przyszłego sołtysa wsi^{9a}. Inaczej było przy lokacjach na prawie polskim. Nie było dokumentu lokacyjnego, nie było też zasadzcy, który reprezentowałby gromadę. Umowa była ustna i indywidualna. Kolonizacja na prawie polskim miała duże rozmiary, choć pozostawiła po sobie tak mało przekazów⁹. F. Bujak wskazał, że wyrok arcybiskupa Janisława z 1330 r. świadczy o istnieniu kolonizacji na prawie polskim. Zdaniem R. Grodeckiego, wsie o nazwie Wola i Lgota mogły powstawać przed kolonizacją na prawie niemieckim, jako wsie zorganizowane na prawie polskim¹⁰. Wspomniane nazwy miejscowe bynajmniej nie świadczą tylko o lokacjach na prawie niemieckim.

Panujący troszczyli się o napływ nowych osadników do ich dóbr. W XII i XIII w. uważali, że ludność wolna może osiedlać się tylko w dobrach książęcych. Świadczy o tym postępowanie Mieszka Starego, który karał za przyjmowanie ludzi wolnych do dóbr prywatnych¹¹.

⁸ Kazimierz Odnowiciel żeniąc się z Dobroniegą zwrócił 5000 jeńców, których na Rusi pojmał Bolesław Chrobry. Przypuszcza się, że byli oni osiedleni w Małopolsce zwartą masą (T. Grudziński, *Uwagi o genezie rewolucji w Polsce za Kazimierza Odnowiciela*, *Zapiski Tow. Naukowego w Toruniu*, 1952, t. XVIII, s. 18¹⁴). F. Bujak (o. c., s. 203²) pisząc o tym samym zdarzeniu wymienił liczbę 800 ludzi. Tenże autor uważa smardów (m. in. koło Krakowa) nie za osobną warstwę ludności, lecz za jeńców ruskich z wypraw bolesławowskich. Odmienne K. Tymieniecki, *Smardowie polscy*, Poznań 1959, s. 67 i n.

Bolesław Krzywousty uprowadził z Pomorza 8000 wojowników z rodzinami. Jeszcze w połowie XIII w. Polacy w czasie wojny brali do niewoli chrześcijańską ludność (F. Bujak, o. c., s. 203 i n.).

^{9a} L. Łysiak, *Małopolskie dokumenty lokacyjne w praktyce sądowej XIV—XVI wieku*, *Czas. Prawno-Histor.* 1964, t. XVI, z. 2, s. 51—54.

⁹ F. Bujak, o. c., s. 224 i n.; T. Tyc, *Początki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200—1333)*, Poznań 1924, s. 96—97; R. Grodecki, *Wole i Lgoty. Przyczynek do dziejów osadnictwa w średniowiecznej Polsce*, w: *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi*, Lwów 1931, s. 46 i n., 56 i n., 62 i n.; Z. Guldón, *Walka klasowa chłopstwa polskiego ze szczególnym uwzględnieniem Małopolski*, Toruń 1958, s. 16; *Historia Śląska*, pod red. K. Maleczyńskiego, t. I, cz. 1, Wrocław 1960, s. 280—284, 393 i n.; W. Korta, *Rozwój wielkiej własności feudalnej na Śląsku do połowy XIII wieku*, Wrocław 1964, s. 167.

¹⁰ R. Grodecki, o. c., s. 46 i n., 62 i n.

¹¹ F. Bujak, o. c., s. 223—224; R. Grodecki, *Książęca włość trzebnicka na*

Posiadamy także wiadomości o przenoszeniu przez władcę ludności z jednych posiadłości do innych. Znamy przypadki, gdy władca darował ziemię, lecz wieśniaków przesiedlił w inne miejsce. Świadczą one o zakładaniu przez monarchę nowych osad lub rozszerzaniu dotychczasowych wsi¹².

Wreszcie wskazać trzeba na zbiegostwo wieśniaków z cudzych posiadłości do wsi monarszych; chłopi ci pragnęli polepszyć swe położenie. Zwiększała się w ten sposób ilość osadników we włościach monarszych i wzrastały przez to dochody książęce¹³.

W drugiej połowie XII w. przypisaniec Miłoszka po ucieczce z Mazowsza osiadł w Małopolsce, w książęcych Sieklukach. Losy zbiega opisał dokument z 1222 r., który dotyczy potwierdzenia immunitetu sądowego dla klasztoru czerwńskiego: *Post multum vero temporis, prefatus Milosca volens deliberari, procidit ad pedes quarti Ducis Boleslavi, quem Wido Abbas Cirvenensis — convictum, in eodem loco reposuit. Abbate vero defuncto, idem Milosca profugus latuit in Secluk sub Duce Kazimiro, quem iterum Fulcoldus Abbas convincens coram eodem Duce, eidem loco reddidit*¹⁴.

Oczywiście, pomyślnie ucieczki chłopów do dóbr monarszych nie zostały uwiecznione w żadnym źródle. Warunkiem zdobycia wolności czy też lepszych warunków życia było zatarcie przez zbiega wszelkich śladów swego pochodzenia. Jedynie w przypadku niepomyślnej ucieczki

tle organizacji majątków książęcych w Polsce w XII w., Kwart. Historyczny, 1913, t. XXVII, s. 42; K. Kolańczyk, *Studia nad relikami wspólnej własności ziemi w najdawniejszej Polsce. Rozporządzanie własnością ziemską do końca XIV w.*, Poznań 1950, s. 369—371.

¹² F. Bujak (o. c., s. 215 i n.) sądzi, że z terenu Małopolski można by zebrać kilkanaście takich przykładów. Dziesiętników chrobberskich przeniesiono z Chrobza na Kujawy (1154) i ponownie przeniesiono ich do Zagościa, przed 1166 r., (K. Tymieniecki, *Majętność książęca w Zagościu i pierwotne uposażenie klasztoru joannitów na tle osadnictwa dorzecza dolnej Nidy*, w: *Pisma wybrane*, Warszawa 1956, s. 57). Zdaniem R. Grodeckiego (*Studia nad dziejami gospodarczymi Polski XII w.*, Kwart. Historyczny 1915, t. XXIX, s. 265—266) miało to związek z zamierzonym przez księcia nadaniem Chrobza. W 1243 r. Konrad mazowiecki dał klasztorowi staniąteckiemu wieś Tropiszów w zamian za wieś Szyce i przeniósł koniarzy z Tropiszowa do Szyc. W tym przypadku chodziło może o zachowanie wykwalifikowanej kadry hodowców koni. Dokument z 1243 r. jest podrobiony, ale wiadomość ta jest wiarogodna (B. Ulanowski, *O założeniu klasztoru benedyktynów w Staniątkach*, Rozprawy AU, Wyd. Hist. Fil., 1892, t. XXVIII, s. 32 i n.).

¹³ Zdaniem S. Guldona (o. c., s. 25—26), ucieczki chłopów z dóbr prywatnych do posiadłości monarszych były liczniejsze aniżeli zbiegostwo w odwrotnym kierunku.

¹⁴ CDP 1, nr 16, F. Bujak, o. c., s. 212 i n.

można było spodziewać się sporządzenia jakiejś zapiski czy wystawienia dokumentu.

Do zbiegostwa Miłoszki podobna jest sprawa wsi Tarszowy. W 1250 r. Bolesław Wstydlivy zwrócił ją cystersom jędrzejowskim po okazaniu przywileju, z którego wynikało, że Kazimierz Sprawiedliwy nadał tę wieś klasztorowi. Książę w dyplomie restytucyjnym marginesowo informuje nas o tym, jak Tarszowa przeszła w ręce książęce: — — *seruis eiusdem uille sub mea redigi volentibus seruitute* — —¹⁵. Niestety, nie wiemy bliżej, na czym polegało działanie chłopów tarszowskich. O akcji tych wieśniaków nic byśmy nie wiedzieli w przypadku bardziej lakonicznej redakcji dyplomu restytucyjnego, dlatego można przypuszczać, że zdarzenia takie były częstsze, jakkolwiek z terenu Małopolski posiadamy tylko jedną informację tego rodzaju¹⁶.

Od połowy XIII w. rozpoczyna się ciąg dokumentów, które dotyczą przenoszenia wsi na prawo niemieckie lub zakładania nowych osad. Dyplomy te wystawiała z reguły kancelaria monarsza. Wyjątkiem są dokumenty Kingi, lecz dotyczą one Sądeczyzny i wynikają ze specjalnych uprawnień księżny na tym terytorium¹⁷. Następnym wyjątkiem są dyplomy królowej Jadwigi, wdowy po Łokietku. Dotyczą one wsi położonych w ziemi sądeckiej, która stanowiła oprawę królowej, względnie zostały wystawione za zgodą Kazimierza Wielkiego¹⁸. Następnie wymienić trzeba dokumenty lokacyjne Władysława Opolczyka dla wsi Rosgornichowo [Kalej], Ostrowy i Bukowno, które leżały na terenie lenna uzyskanego przezeń od Ludwika Węgierskiego. W rzadkich przypadkach dyplomy wystawiali podrzęczowie (*viceprocuratores*). Powoływali się wówczas na rozkaz królewski dotyczący założenia nowej wsi¹⁹.

¹⁵ KDMP 1, nr 32.

¹⁶ Sprawa Bielowiców nie dotyczy terenu Małopolski (KDMP 2, nr 403, oraz por. CDP 1, nr 19).

¹⁷ Są to dokumenty: dla 12 wsi w okolicy [Starego] Sącza (KDMP 2, nr 474) oraz dla wsi Ujanowice, Gołkowice, nad rz. Gosuiz oraz dla Gostwicy.

¹⁸ Znamy 5 dokumentów Jadwigi Łokietkowej dla następujących wsi:

1334	nad rz. Białą	leży w ziemi sądeckiej	brak wzmianki o zgodzie króla
1335	Jasienica	leży poza ziemią sądecką	za zgodą króla
1336	Kamionka [Wielka],	leży w ziemi sądeckiej	„ „ „
1336	Pławna	leży w ziemi sądeckiej	„ „ „
1336	Ptaszkowa	leży w ziemi sądeckiej	znamy tylko regest dyplomu

¹⁹ Dyplom dla Swoszowej wystawił przed 1370 r. Janisław, wojewoda sanocki i podrzęczy biecki, a w. 1368 r. dla Żurowej koło Biecza Stanisław (? Janisław !), *Viceprocurator Sieciechoviensis* (Bicensis !). Dyplomy te znamy z późniejszych potwierdzeń Jagiełły, które ich nie inserują, lecz jedynie obszernie podają treść. Dodać można, że znamy dyplom, wystawiony przez starostę, który dotyczył nadania sołectwa w Jaśkowicach (KDMP 3, nr 877).

Wiadomości o lokacjach pochodzą przede wszystkim z dyplomów lokacyjnych oraz niekiedy ze wzmianek ubocznych w innych dokumentach. Czasami trudno ustalić, czy chodzi o lokację na surowym korzeniu, czy też tylko o przeniesienie istniejącej osady na prawo niemieckie. Na lokację na surowym korzeniu wskazują różne okoliczności. Najpoważniejszą z nich jest długość wolnizny. Nie ulega wątpliwości, że chodzi o lokację na surowym korzeniu, jeśli nastąpiło zwolnienie kmieci od ciężarów na okres dwudziestu lat. Jako przykład można przytoczyć warunki podane w dyplomie z 1342 r. dla Myślenic. Wolnizna wynosiła dwadzieścia lat *super densa sylua*, szesnaście lat *super merica* oraz dwa lata *super parata agricultura*²⁰. Okres dwudziestu lat ulgowych wskazuje, że wieś jest zupełnie nową osadą. Niekiedy długość wolnizny zależała od tego, jak wielkiego trudu wymagało wykarczowanie lasu i przygotowanie nowej roli. Zależnie od rodzaju lasu wolnizna była dłuższa lub krótsza²¹. Wydaje się, że niekiedy na skrócenie wolnizny dla nowo zakładanej wsi miało także wpływ bliskie sąsiedztwo miasta²². Dyplom

²⁰ KDMP 3, nr 671. Zdaniem K. Skowrońskiego (*Z dziejów osadnictwa nad Wisłoką w XIV wieku*, w: *Mediaevalia. W 50 rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego*, Warszawa 1960, s. 142), przy karczunku lasów nadawano zwykle 20 lat wolnizny.

²¹ Dyplom dla wsi Kleszczowej z 1340 r. (KDMP 1, nr 211) rozróżnia *sylua* i *merica*. Wolnizna miała wynosić 20 i 12 lat. Podobne rozróżnienie spotykamy w dyplomie wsi Mestczy [Ptaszkowej]: — — *ad locandam nouam villam* — — *de agris, mericis atque siluis extirpandis* — — Wolnizna miała wynosić 10 lat *in mericis*, a 20 lat *in syluis* (KDMP 3, nr 729). Brak osobnej (krótszej) wolnizny dla pól już uprawnych świadczy, że jeśli one nawet już istniały, to jednak areał ich był tak niewielki, że nie odegrał żadnej roli przy lokacji. Dlatego wieś tę można uważać na założoną na surowym korzeniu. Wieś Ostrowy otrzymała tylko 12 lat wolnizny, a jej zasadzca zapłacił Opolczykowi 15 grzywien za sołectwo. Była to jednak nowa osada, bo miała powstać w rozległym lesie: — — *In merica nostra dicta Ostrowi, contingente granicies* — — *villarum* — — *videlicet Lobodne, Koczino, Prusyczko et Jaiki* — — (AGAD, Metr. Kor. t. 83, s. 249—251).

²² Wieś w lesie nad rzeką Kamienicą [Kamionka Mała] powstała na surowym korzeniu. Wynika to z tego, że miejsce, na którym wieś miała powstać, określono jako las nad rzeką Kamienicą, a nie użyto żadnej innej nazwy miejscowej. Wieś ta leży 7 km od Starego Sącza i w takiej samej odległości od Nowego Sącza. Mogło to być powodem, że wolnizna wynosiła tylko 16 lat. Natomiast K. Skowroński (o. c., s. 142), przyjmując za F. Piekosińskim mylną lokalizację tej wsi nad Wisłoką, sądził że karczunek rozpoczęto kilka lat przed wystawieniem dyplomu i w ten sposób tłumaczył krótszy okres wolnizny.

Wieś Cietrzewina powstała bez wątpienia na surowym korzeniu, bo w dyplomie czytamy: — — *conferimus* — — *silvam nostram Czitrzeuina* — — *ad extirpandum viginti quinque mansos* — — (ZDM 1, nr 75). Mimo to wolnizna miała wynosić tylko 4 lata od daty dyplomu (1353). Cietrzewina leży 8 km od Starego

lokacyjny wsi założonej na surowym korzeniu mógł wymienić okres wolnizny krótszy niż dwadzieścia lat z tego powodu, że został wystawiony nie przed przystąpieniem do kolonizacji, lecz dopiero po pewnym czasie, już po upływie pewnej ilości lat ulgowych. Może to spowodować dezorientację, jeśli dyplom nie zawiera bliższych wyjaśnień lub nie ma dodatkowych wiadomości²³.

Dyplomy lokacyjne nie zawsze wymieniają długość wolnizny, lecz jedynie wspominają o niej. Jeśli z dyplomu wynika, że wieś ma powstać na miejscu dotychczasowego lasu, to nie ma wątpliwości, że chodzi tu o zupełnie nową osadę²⁴. Jeśli brak dotychczas wymienionych kryteriów, to można zwrócić jeszcze uwagę na to, w jaki sposób dyplom określa miejsce, na którym ma powstać osada. Jako lokacje na surowym korzeniu można zaliczyć te przypadki, gdy dopiero dyplom lokacyjny nadaje nazwę okolicy, która było dotychczas bezimienna²⁵.

Sącza i 7 km od Nowego Sącza. Jednakże samo korzystne położenie nowej wsi nie wystarcza, aby wytłumaczyć tak krótką wolniznę. Nie wiadomo jednak, jakie to były powody.

²³ Przykładem jest dyplom dla wsi Mrowla z 1352 r. (KDMP 3, nr 697): — *dantes incolis* — — *a solucione census quindecim annorum libertatem, quia in alio nostro privilegio viginti annorum libertatem* — — *dederamus, quorum quinque anni sunt elapsi* — —. Wspomniany tu wcześniejszy dokument dziś jest nieznan. Wieś Sietnica otrzymała 2 dyplomy lokacyjne. Wynika to z porównania ich treści (1351 — KDMP 3, nr 694, 1356 — CDP 1, nr 121), a także z późniejszych dokumentów (MRPS 4, nr 625, 910, 8976). Wcześniejszy dyplom przewidywał 20 lat wolnizny, a późniejszy tylko 14 lat ulgi. Dodać można, że dyplom z 1356 r. nie wspomina nic o wcześniejszym dokumencie, ani o przyczynach krótszej wolnizny. Gdyby wcześniejszy dyplom nie zachował się, to byśmy nic nie wiedzieli, że Sietnica otrzymała dwudziestoletnią wolniznę. Por. też przypis poprzedni oraz L. Łysia k, o. c., s. 52—53.

²⁴ Jako przykład można przytoczyć dokument wsi Bystra: — — *in extirpatione et locacione ville nostre* — — (KDMP 3, nr 827) oraz dokument wsi Jodłowa: — — *in sylva iuxta fluvium Jodłowa* — — *villam* — — *incipiendo a fine ipsius villae prout ad eius locationem arbores sunt succise* — — *locandi damus* — — *potestatem* — — (CDP 3, nr 121). W obu przypadkach nie jest podana długość wolnizny.

²⁵ Trudności takie wyłoniły się tylko przy trzech osadach, które jednak należy zaliczyć do lokacji na surowym korzeniu. Wieś Lubcza: — — *villam nostram, cui nomen Lubcza duximus inonendum in fluuiio dicto Lubcza* — — *locandi damus* — — *potestatem* — — (AKLS 2 nr 40). Wieś Mszana [Mszanka]: — — *in uilla nostra regali circa fluuium dictum Mssana* — — *nomen eidem uille similiter Mssana imponentes* — — (KDMP 1, nr 301). W obu dyplomach wolnizna jest wspomniana, lecz nie wymieniono jej długości. W sąsiedztwie obu wsi leżą osady, o których z całą pewnością wiemy, że zostały współcześnie założone na surowym korzeniu.

Wieś Kalana otrzymała tylko 12 lat wolnizny. Wydaje się, że była to lokacja

Niektóre z dyplomów lokacyjnych dotyczą przeniesienia już istniejącej osady na prawo niemieckie, czemu miała towarzyszyć uzupełniająca lokacja na surowym korzeniu²⁶. Niektóre najstarsze wiadomości nie pozwalają na ustalenie, czy była to lokacja na surowym korzeniu, czy też tylko przeniesienie na prawo niemieckie²⁷. Wreszcie niektóre dyplomy sołtysie zachowały się jedynie w postaci lakonicznych regestrów. Nie pozwalają one na ustalenie, czy była to lokacja na surowym korzeniu, czy też przeniesienie na prawo niemieckie. Nie jest wykluczone, że dyplom taki dotyczył czego innego (np. potwierdzenie posiadania sołectwa, nadanie sołectwa przez monarchę we wsi już zorganizowanej na prawie niemieckim). Mimo to, regestrów tych nie można było pominąć jako informacji o bardzo prawdopodobnych lokacjach lub przeniesieniach na prawo niemieckie.

Wiadomości nasze o lokacjach przedstawiamy w zestawieniu²⁸.

Działalność osadnicza napotykała różne trudności. Zapewne niejedna z zamierzonych lokacji nie udała się i w tych przypadkach nie pozostało żadnego śladu, bo nie warto było przechowywać dokumentu, który nie przedstawiał żadnej realnej wartości. Dlatego należy uznać, że zachowane dyplomy lokacyjne dotyczą akcji, które uwieńczyło powodzenie. Mimo to stwierdzić można ślady trudności, z którymi trzeba się było borykać. Niektóre osady dwukrotnie otrzymały dyplomy lokacyjne, a zmienione klauzule późniejszego dokumentu nasuwają myśl, że nie

na surowym korzeniu. Przede wszystkim dyplom nie zawiera sformułowań, które pozwoliłyby na wniosek o przeniesieniu już istniejącej wsi na prawo niemieckie. Poza tym w dokumencie czytamy: — — *damus villam in loco dicto Kalana* — — *locandi* — — *potestatem* — — (KDMP 3, nr 691). Wydaje się, że zacytowane słowa również pozwalają na wniosek, że chodziło tu o nową osadę.

²⁶ W wyliczeniu lokacji osady takie wymienione są dwukrotnie (jako lokacja na surowym korzeniu i jako przeniesienie na prawo niemieckie), np. Gołkowice, Sułoszowa.

²⁷ Są to wsie Chodenice i Bolesław.

²⁸ Z. Guldón, o. c., tab. 1 oraz A. Gąsiorowski (*Ze studiów nad szerzeniem się tzw. prawa niemieckiego we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej, do roku 1333*, Roczniki Historyczne 1960, t. XXVI, s. 140, 142—144) przytoczyli jako przykłady lokacji monarszych szereg dokumentów, których nie ma w poniższym zestawieniu. Dotyczy to wsi mylnie zlokalizowanych w Małopolsce. Niektóre dokumenty przez nich cytowane nie dotyczą własności monarszej (np. m. in. dyplomy księżny Gryfiny odnoszą się do własności klarysek sądeckich). Inne różnice spowodowała też odmienna interpretacja.

Pominięto regest dokumentu dla wsi Bielawy obok Pilzna ze względu na niepewną datację (1333—1370 lub 1455—1492), AGAD, Lustr. nr 33, f. 17. F. Bujak, (*Materiały do historii miasta Biecha 1361—1632*, Kraków 1914, nr 9) podał regest dokumentu z 1377 r., z którego można by wnioskować o lokacji wsi Męcina Wola. Jednakże było to nadanie (zob. ZDM 1, nr 150).

Nr poz.	Data	Źródło	Lokacja na surowym korzeniu	Przeniesienie na prawo niemieckie	Wzmianka lub regest dyplomu sołtysiego o bliżej nieznanej treści
1	2	3	4	5	6
1	1253	KDMP 2, nr 439	Dwanaście imiennie nie wymienionych wsi k. Sącza, m. nimi [Stary Sącz i zapewne Podegrodzie]	Dwanaście imiennie nie wymienionych wsi k. Sącza, m. nimi [Stary] Sącz i zapewne Podegrodzie	Chodenice
2	1268	KDMP 2, nr 474, 475 i 479			
3					
4	1268	KDMP 2, s. XXXVI			Ujanowice
5	1276	KDMP 2, nr 482	Gołkowice	Gołkowice	
6	1276	KT nr 28	Przeźnia [Narodowa]		
7	przed 1279	KDKK 1, nr 83			Bolesław
8	1280 ? (przed 1279 !)	AGAD, Lustr. nr 18, f. 558, nr 23 f. 30			Opatów
9	1279	ZDM 1, nr 5	w lesie nad rz. Gossuiz koło łąki Sulin		
10	1280	ZDM 1, nr 7			Gostwica
11	1315	KDMP 1, nr 150	Sułoszowa	Sułoszowa	
12	1318	KDMP 1, nr 155	Rajbrot		
13	1321	ZDM 1, nr 24	Dłużec		
14	1325	KDMP 2, nr 589	Bysina		
15	przed 1326 (1319 ?)	ZDM 1, nr 28	Lipnica [Murowana]		
16	1326, 1354 lub 1355	KDMP 1, nr 171 ZDM 1, nr 76; AGAD, Lustr. nr 20 f. 33, nr 22 f. 33—34	Siemiechów		
17	1329	KDMP 1, nr 181	Hutnica [Szkłary]		
18	1334	ZDM 1, nr 35	nad rz. Białą [Białką] zapewne górna część Iwkowej		
19	1335	W. Bębynek, Starostwo muszyńskie. — Przew. Nauk. i Lit. 1914, t. 42, s. 524			Brunary
20	1335	ZDM 1, nr 37	Jasienica		
21	1336	KDMP 1, nr 203	Kamionka [Wielka]		
22	1336	LWK 1564, s. 165			Pławna
23	1336	AGAD, Lustr. nr 18, f. 252			Ptaszkowa
24	przed 1340	KDMP 3, nr 662	wsie na 150 łanach koło Grybowa nad rz. Białą		
25	1340	KDMP 1, nr 211	Kleszczowa		
26	1342	AKLS 5, nr 3	Borówna		
27	1342	KDMP 3, nr 671		Myślenice	
28	1342	KDMP 3, nr 671; LBDC 1, s. 137	Nadolna		
29	1342	KDMP 3, nr 671; LBDC 1, s. 137	Polanka		
30	1343	ZDM 1, nr 43			Nowa Wola Królowa [Jaszkowa]
31	1344	ZDM 1, nr 44	Kąsna		
32	1344	AP Kraków, Castr. Sand. t. 112, s. 772;	Rzepiennik [Marciszewski]		

1	2	3	4	5	6
33	1344	AGAD, Lustr. nr 20 f. 187; nr 22 f. 28			Glinik [Polski]
34	1345	ZDM 1, nr 45	nađ rz. Kamienicą [Kamionka Mała] ²⁹		
35	1346	KDMP 3, nr 677	Witkowice		
36	1346	AGZ 7, nr 6	Lipnik ³⁰		
37	1347	CDP 1, nr 113	Rzepiennik [Strzy- żewski]		
38	1347, 1367	ZDM 1, nr 47	Mrowla		
39	1348	KDMP 3, nr 697, 800	Stara Stróża		
40	1348	KDMP 1, nr 225	Szerzyny		
41	1348	ZDM 1, nr 53	Moszczenica		
42	1348	ZDM 1, nr 54	nowe wsie w grani- cach m. Piwniczna		
43	1348	AGZ 3, nr 3	Szyja		Rudniki koło Czę- stochowy
44	1348	KDMP 3, nr 686	Osobnica		
45	1348	KDMP 3, nr 687	Kopytowa		
46	1348	KDMP 3, nr 688	Bogoniowice		
47	1348	KDMP 3, nr 688	Ostrusza		
48	1348	CDP 3, nr 99	Binarowa		
49	1348	AGZ 3, nr 4,	Libusza		
50	1349	KMDP 3, nr 934	nađ rz. Jucha		
51	1349	KDKK 1, nr 185	Olpiń		
52	1349	KDKK 1, nr 188	Borowa		Leszczyna
53	1349	AGAD, Metr. Kor. t. 109, s. 16—19			
54	1349	ZDM 1, nr 56			
55	1349	KDMP 3, nr 691	Kalana		
56	przed 1350	AGAD Lustr. nr 20, f. 178; nr 22, f. 30— —31			
57	przed 1350	KDMP 1, nr 231	Jodłówka		
58	1350	KDMP 1, nr 231	Rzezawa		
59	1350	KDMP 1, nr 229	Borek		
60	1350	ZDM 1, nr 59	Jastrzębie		
61	1351	ZDM 1, nr 61			Kobielnik
62	1351	KDMP 3, nr 693	Dzierżaniny		
63	1351	KDMP 1, nr 232	Niedanowa Wola		
64	1351, 1356	[Pcim]			
65	1352	CDP 1, nr 116	Wysokie		
66	1352	KDMP 1, nr 694,	Sietnica ³¹		
67	przed 1353	CDP 1, nr 121			
68	1353	KDMP 3, nr 696	Kobyle		
69	1354, 1368	ZDM 1, nr 67			
70	1356, 1368	AP Kraków, Terr. Biec. 3, s. 341—346; KDMP 3, nr 701	Błażkowa Wola	Błażkowa Wola	Andrzejówka
71	1356	ZDM 1, nr 75			
		ZDM 1, nr 708, 811	Cietrzewina		
		ZDM 1, nr 81, 122	Żukowice		
			Mała Muszyna [Mu- szynka]		
		S. Krakowski, Stara Częstochowa, Często-			Wyczerpy

1	2	3	4	5	6
72	1357	chowa 1948, s. 29	Szutków ³²		
73	1357	KDMP 3, nr 717	Dzwonowa		
74	1359	KDMP 3, nr 729;	Mestcza [Ptaszkowa]	Mestcza [Ptaszkowa]	
		AGAD, Lustr. nr 22,			
		f. 176–177			
75	1359	CDP 3, nr 121	Jodłowa		
76	1359	CDP 3, nr 122	Skawinka		
77	1360	KDMP 1, nr 256	Lubień		
78	1360	KDMP 3, nr 740	Długoleka		
79	1362	CDP 3, nr 133		Stara Stopnica	
80	1362	CDP 3, nr 133		Fałęcin	
81	1362	AGAD, Lustr. nr 29,			Kozłów
		f. 354–355			
82	1363	ZDM 1, nr 101	Sękowy Las		
83	1363	ZDM 1, nr 102	Lipniki		
84	1363	ZDM 1, nr 103	Harkłowa		
85	1364	KDMP 3, nr 775	Słotowa		
86	1364	ZDM 1, nr 111	Zemborzyce		
87	1364	ZDM 1, nr 112	Przysieki	Przysieki	
88	1364	AGAD, Lustr. nr 18,			Krasawa
		f. 518			
89	1364	ZDM 1, nr 113			Miedzno
90	przed	KDMP 3, nr 732	Binczarowa		
	1365				
91	1365	ZDM 1, nr 114	Mszana [Górna]		
92	1365	CDP 1, nr 129	Kłopotnica		
93	1365	KDMP 1, nr 278	Jerzmanówka [Wierzbanowa]		
94	1365	AGAD, Lustr. nr 20,			Sokół
		f. 186			
95	1366	KDMP 3, nr 794,	Dobłowa [Wola Raniżowska]		
		AGAD, Lustr. nr 69,			
		f. 288–291			
96	1366?	ZDM 1, nr 118	Liszki		
97	1367	KDMP 3, nr 799		Brzyście	
98	1367	KDMP 3, nr 799		Będkowo [Brzyście?]	
99	1367	KDMP 1, nr 293		Łobzów [Nowa Wieś]	
100	1367	KDMP 3, nr 805	Gnieździska		
101	1367	AGAD, Lustr. nr 29,	Grochowiska		
		f. 144; nr 69, f. 203			
102	1368	ZDM 1, nr 124, AGAD	Wielki Staw [Wola Murowana]		
		Lustr. nr 69, f. 214			
103	1311?	KDMP 2, nr 618	Królowa Wola [Królówka] ³³		
	po 1356–				
	–1368?				
104	1368	AGAD, Metr. Kor. t. 91, f. 309–311; t. 98, f. 2		Łętkowice	
105	1368	AP Kraków, Castr. Biec. t. 174, s. 447–451; AGAD, Lustr. nr 20, f. 179; nr 22, f. 29–30	Żurowa		
106	1369	KDMP 1, nr 300		Kąpiele	
107	1369	KDMP 1, nr 301	Mszana [Mszanka] ³⁴		
108	1369	ZDM 1, nr 129	Budzów		
109	1369	KDMP 1, nr 303	Bodzęcin		
110	1369	KDMP 3, nr 827	Bystra		
111	1369	ZDM 1, nr 130	Głęboka	Głęboka	

1	2	3	4	5	6
112	1369	ZDM 1, nr 131	Lipnica		
113	1369	AKLS 2, nr 40	Lubeża		
114	1369	ZDM 1, nr 134			Rębielice
115	1369	AGAD, Lustr. nr 29, f. 220			Snochowice
116	przed 1370	AP Kraków, Castr. Biec. t. 25, s. 123—126	Swoszowa		
117	1373	AGAD, Lustr. nr 23, f. 49			Kocin
118	1379	AGAD, Lustr. nr 69, f. 181, 322			Sucha [Suchowola]
119	przed 1383	KDMP 3, nr 932	Kryg		
120	1383	ZDZP nr 17	Rosgonichowo [Kalej]		
121	1383	AGAD, Metr. Kor. t. 83, f. 249—251	Ostrowy		
122	1384	AGAD, Lustr. nr 18, f. 519			Bukowno

udało się zrealizować wcześniejszych zamiarów³⁵. Dokumenty lokacyjne wymieniają okrągłe i nieraz dosyć duże liczby łąnów. Areal ten był jednak tylko dążeniem, które zapewne rzadko udawało się zrealizować³⁶. Jaskrawym przykładem rozbieżności między planem kolonizacyjnym a rzeczywistością jest wieś Libusza. Dyplom lokacyjny z 1348 r. prze-

²⁹ F. Piekosiński zlokalizował mylnie tę osadę nad Wisłoką. Ponieważ w liście świadków występują m. in. rządcy sądeckcy, przeto nowa wieś leżała na terenie ziemi sądeckiej.

³⁰ Lokalizacja na podstawie MRPS 4, nr 5293, 6907, suppl. nr 153, 348.

³¹ Zob. przyp. 23.

³² Lokalizacja za LWK 1564, s. 94.

³³ Lokalizacja wsi za J. Bieniarzówną, *O chłopskie prawa*, Kraków 1954, s. 164—166.

³⁴ Lokalizacja uwzględnia MRPS 3, nr 1298.

³⁵ Siemiechów otrzymał dyplom lokacyjny w 1326 i 1354 albo 1355 r. Początkowo uposażenie sołtysa miało wynosić 2 łąny, co później zmniejszono do jednego łąnu. Mrowle lokowano w 1347 r., a ponownie wystawiono dyplom lokacyjny w 1367 r. Redukcji uległ planowany areal z 64 łąnów na 30 łąnów oraz uposażenie sołtysa z 2 na 1 łąn (K. Skowroński, o. c., s. 143). Żukowice lokowano w 1354 r., a w 1368 r. nastąpiła dodatkowa lokacja, przy czym kmiecie już osadzeni otrzymali dalsze, częściowe przedłużenie wolnizny. Ponadto zmieniono początkowy czynsz pieniężny na daninę miodową (K. Skowroński, o. c., s. 144). Mała Muszyna otrzymała dyplomy lokacyjne w 1356 i 1368 r. Uposażenie sołtysa zmniejszono z 6 na 3 łąny. Por. L. Łysiak, o. c., s. 52.

Znany dyplom lokacyjny (na prawie niemieckim) dla wsi Binczarowej koło Grybowa z 1365 r. W 1531 r. wieś ta została ponownie lokowana, tym razem na prawie wołoskim (A. Stadnicki, *O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat*, Lwów 1848, ss. 88—90).

³⁶ T. Tyc, o. c., s. 50.

widywał lokację na 120 łanach. W 1383 r. starosta biecki *sterilitatem agrorum benigne intuendo*³⁷ obniżył wymiar łanów, poczyniony po wygaśnięciu wolnizny. Obniżka nastąpiła z 11 na 8 łanów.

Również na podstawie przygodnie wybranych dyplomów lokacyjnych można stwierdzić duże różnice między zamiarami kolonizacyjnymi a rozmiarami wsi w czasach późniejszych.

Dyplom lokacyjny		Za Długosza ³⁸	Lustracje 1564—1565 ³⁹
1335 Jasienica	60 łanów	—	3 łany i 1,5 pręta 1 zagrodnik
1346 Lipnik	60 „	19 łanów	—
1350 Borek	30 „	18 „	18 łanów bez 1 pręta, karczmarz na 6 prętach
1364 Zemborzyce	33 „	14 „	25,5 łana, 5 karczmarzy, 8 zagrodników, 3 pola folwarczne
1365 Jerzmanówka	40 „	8 tabern 4 łany kmieccie 4 łany sołtysie	—

Karczowanie lasów i osuszanie bagien nie było rzeczą łatwą⁴⁰, ale oprócz trudności były także czynniki, które wspomagały działalność osadniczą. Wielka własność chętnie korzystała z tzw. prawa niemieckiego, co wiąże się z głębokimi przemianami gospodarczymi. Właściciel gruntu dawał długoletnią wolniznę, a zasadzcy (częstokroć mieszczanie) w zamian za sołectwa wnosili doświadczenie organizacyjne oraz poważne środki materialne. Przykład królewskiej wsi Sietnicy, w której zmienił się zasadzca w okresie trwania wolnizny, a więc przed zakończeniem akcji osadniczej, świadczy o tym, że powstał nawet swoisty proceder kolonizacyjny⁴¹. Lokacje wsi często łączyły się z lokacjami miast. Zakładanie miast uzupełniało działalność osadniczą. Dogodne położenie zamierzonej osady w pobliżu miasta czy na szlaku handlowym zapewniało powodzenie przedsięwzięcia⁴². Poza tym stwierdzić można, że

³⁷ KDMP 3, nr 934.

³⁸ LBDC 2, s. 177, 183, 543.

³⁹ LWK 1564, s. 69—70, 209—210; LWL 1565, s. 22. Dodać trzeba, że wielkość łanu nie była jednolita w poszczególnych stuleciach i na różnych terenach, zob. S. Śreniowski, *Uwagi o łanach w ustroju folwarczno-pańszczyźnianym wsi polskiej*, Kwart. Historii Kultury Materialnej 1955, t. III, s. 301 i n.

⁴⁰ Wiadomości o karczowaniu lasów są prawie powszechne w królewskich dokumentach lokacyjnych. Wiadomość o osuszaniu błot mamy tylko jedną, z 1350 r.: *Que libertas Zyrzawa cum libertatibus Iodlowka et Borek in magna sylva et paludibus ad nostrum regium mandatum sunt locate* (KDMP 1, nr 231).

⁴¹ Zob. przyp. 23.

⁴² T. Tyc, o. c., s. 112, 118; Z. Guldón, o. c., s. 15; J. Sieradzki, *Polska wieku XIV. Studium z czasów Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1959, s. 206 i n.; K. Skowroński, o. c., s. 144—145; A. Gąsiorowski, o. c., s. 157, 161—163; A. Rutkowska-Płachcińska, *Sąddeczyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, s. 85.

nowe osady powstawały także w sąsiedztwie starych wsi królewskich, co ułatwiało działalność osadniczą. Wieś Szutków w 1357 r. powstała w lesie między wsią Jadownikami a rzeką Uszwia [Uszwica]⁴³. W 1367 r. Albert z Zajączkowa otrzymał dyplom na założenie nowej wsi — Gnieździska — w lesie między Falisławicami a Leśnicą⁴⁴. Wsie lokowane nad Rabą utworzyły ciąg, wspinający się w górę rzeki⁴⁵: 1325 Bysina, 1335 Jasienica, 1342 Nadolna i Polanka, 1348 Stara Stróża, 1351 Niedanowa Wola [Pcim], 1360 Lubień, 1365 Mszana [Górna]. Podstawą wyjściową były w tym przypadku Myślenice, które po 1342 r. zorganizowano jako miasto.

Dyplomy lokacyjne miały duże znaczenie dla posiadaczy sołectw. Zachowały się one w oryginałach, kopiach i regestach. Niektóre oryginały zachowały się w Archiwum Koronnym. Kopie znajdujemy w Metryce Koronnej i księgach sądowych. Regesty dokumentów sołtyśskich oraz wzmianki o nich znajdują się w dużej liczbie w lustracjach królewskich. Oprócz posiadaczy sołectw interesowali się nimi także miejscowi plebani (ze względu na uposażenie kościoła)⁴⁶, a także gromada wiejska usiłowała bronić się starym dyplomem przed wyzyskiem⁴⁷. Te powody sprawiły, że zachowała się duża ilość dokumentów lokacyjnych.

Przypuszczać można, że wyzyskane wiadomości są reprezentatywne dla działalności osadniczej na terenie królewskich. Na tej podstawie można sformułować wnioski ogólne oraz można zobrazować monarszą akcję kolonizacyjną na terenie Małopolski.

Działalność osadnicza w dobrach monarszych dała następujące wyniki⁴⁸:

⁴³ Jadowniki występują jako własność królewska w 1389 r. i n., 1456, 1472 r. (*Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, Kraków 1896, s. 936, 62—63; *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. II, Kraków 1870, nr 3571; AKLS 2, nr 176).

⁴⁴ Gnieździska, Leśnica, Falisławice [Fanisławice] i Zajączków leżą w bliskiej odległości od siebie. Jako własność królewska występują: Leśnica 1306, 1540, Zajączków 1306, 1421, Falisławice 1409, 1421, 1444 (KDKK 1, nr 114; MAML nr 42; *Źródła dziejowe*, t. XV, Warszawa 1886, s. 563; AGAD Lustr. nr 29 f. 206—207).

⁴⁵ Zob. mapę.

⁴⁶ Przykładowo wymienić można dokumenty lokacyjne wsi Jastrzębia i Sękowy Las [Sękowa]. Zawierają one klauzule o uposażeniu miejscowego kościoła i zostały oblatowane przez plebanów.

⁴⁷ Chłopi ze wsi Kleszczowy w sporze z dzierżawczynią wsi o robocizny bezskutecznie zastraszali się w 1583 r. przywilejem lokacyjnym (Archiwum Komisji Prawniczej, 1913, t. IX, nr 123). Dokument lokacyjny wsi Lipnica z 1369 r. oblatowano w 1757 r. w księgach grodzkich sądeckich pod tytułem: *Oblata litterarum confirmationis iurium subditis regalibus villae Lipnica servientium*. Wnosić z tego, można, iż stało się to z inicjatywy chłopów (ZDM 1, nr 131).

⁴⁸ Tabelka poniższa oparta jest na zamieszczonym powyżej imiennym zesta-

Najwcześniejsza wzmianka o lokacji pochodzi z 1253 r. W pierwszym okresie (do 1305 r.) działalność osadnicza była znacznie słabsza aniżeli w następnym okresie (1306—1385). Obserwacji tej nie obala fakt, że z XIV w. posiadamy więcej źródeł aniżeli z poprzedniego stulecia. Zwrócić trzeba uwagę na uboczną wiadomość z 1279 r. o lokacji wsi, której książę nadał swoje imię — Bolesław — jako nazwę⁴⁹. Nasuwa to myśl, że w tych czasach lokacja wsi nie była rzeczą powszednią, skoro osadę nazwano książęcym imieniem. Trzeba także nadmienić, że przypadek sprawił, iż zachowała się wiadomość z 1268 r. o reorganizacji dwunastu wsi książęcych w okolicach [Starego] Sącza. Gdyby nie ta informacja, książęca działalność kolonizacyjna w tym okresie przedstawiałaby się bardzo ubogo⁵⁰. Działalność ta pod względem swoich rozmiarów nie wykazuje dużych różnic w porównaniu z innymi dzielnicami. W tym samym okresie (do 1305 r.) książęca akcja osadnicza objęła w Wielkopolsce 25 osad, a w ziemi dobrzyńskiej, kujawskiej, łęczyckiej i sieradzkiej do 1300 r. objęła 5 osad. Pierwsza wiadomość o lokacji wsi książęcej na prawie niemieckim na Śląsku pochodzi sprzed 1224 r. Do 1300 r. lokacja na prawie niemieckim w tej dzielnicy objęła 45 wsi monarszych⁵¹.

Przełom XIII i XIV stulecia wypełniły długotrwałe walki o tron krakowski. Warunki te nie sprzyjały pokojowej pracy nad rozwojem majątków monarszych. Nic też dziwnego, że w okresie 35 lat nie ma żadnej

wieniu wsi. Przy sumowaniu pominięto wiadomość o lokacjach wsi koło Grybowa nad rzeką Białą przed 1340 r. oraz wiadomość z 1348 r. o lokacjach nowych wsi w granicach miasta Piwniczna Szyja. Wskutek odmiennej interpretacji niektórych wiadomości tabelka wykazuje różnice z liczbami, które podał A. Gąsiorowski (o. c., s. 156; zob. powyżej wykaz lokacji monarszych i por. o. c., s. 138—151).

	do 1305	1306—1385
lokacja na surowym korzeniu	2 osady	77 osad
przeniesienie na prawo niemieckie i uzupełniająca		
lokacja na surowym korzeniu	13 osad	5 osad
przeniesienie na prawo niemieckie	—	8 osad
lakoniczna wzmianka lub regest dyplomu sołtysiego	5 osad	20 osad

⁴⁹ — — *declaramus, quod nos villam, quam nomine nostro vocari fecimus Boleslav — — per nos locatam — — conferimus* — (KDKK 1, nr 83).

⁵⁰ Zbyt pochlebnie działalność lokacyjną Bolesława Wstydlwego na terenie wsi ocenił Józef Krzyżanowski, *Polityka miejska Bolesława Wstydlwego*, w: *Studia historyczne ku czci S. Kutrzeby*, t. II, Kraków 1938, s. 381.

⁵¹ T. Tyc, o. c., s. 126 i n.: J. Masłowski, *Kolonizacja wiejska na prawie niemieckim w województwach sieradzkim, łęczyckim, na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej do roku 1370*, *Roczniki Historyczne*, 1937, t. XIII, s. 219. Przytoczone liczby obejmują zapewne wszelkiego rodzaju wiadomości o kolonizacji w posiadłościach monarszych. *Historia Śląska*. Pod red. K. Maleczyńskiego. T. 1, cz. 1. Wrocław 1960, s. 398 i n.

wiadomości o działalności osadniczej w dobrach monarszych. Dopiero z 1315 r. pochodzi pierwszy po tej przerwie, znany nam dyplom lokacyjny. Zachowane dokumenty lokacyjne Łokietka są stosunkowo nieliczne, jednak ich wyrobiony styl świadczy, że nie były to odosobnione przypadki. W tym okresie (1306—1385) wyniki działalności osadniczej były imponujące. Założono co najmniej 77 nowych osad, a kilkanaście osad już istniejących przeniesiono na prawo niemieckie, z czym łączyła się często dodatkowa, uzupełniająca lokacja na surowym korzeniu. Poza tym dalszych kilkanaście wsi otrzymało dyplomy (lokacyjne?), których treści dokładnie nie znamy.

Wyniki te można porównać z akcją kolonizacyjną w posiadłościach monarszych na terenie ziemi dobrzyńskiej, kujawskiej, łęczyckiej i sieradzkiej. W latach 1301—1370 na tych ziemiach 30 osad zostało objętych monarszą działalnością osadniczą. Jest to mniej niż w Małopolsce, nawet jeśli uwzględnimy, że obszar Małopolski był większy od wymienionych ziem. Na Śląsku lokacje na prawie niemieckim w latach 1301—1341 objęły tylko 19 wsi monarszych⁵².

W Małopolsce szczególnego rozmachu nabrała akcja kolonizacyjna od około 1340 r., co wynika z następujących liczb: w latach 1341—1350 założono co najmniej 28 nowych wsi, 1351—1360 — 14 wsi, 1361—1370 — 22 wsi, razem założono 64 nowe wsie.

W latach 1341—1370 powstała większość nowych wsi (83% znanych nam małopolskich lokacji na surowym korzeniu w latach 1306—1385). Nic też dziwnego, że Janko z Czarnkowa tak napisał o Kazimierzu Wielkim: *Huius etiam regis tempore in silvis, nemoribus, mericis, rubetis tot villae et oppida locata sunt, ne fere quot fuerunt alias in regno Poloniae*⁵³. Te słowa nie są jedynym wyrazem uznania dla akcji kolonizacyjnej tego władcy. Papież Urban V zezwalając na założenie nowych klasztorów tak w 1367 r. pisał do biskupa poznańskiego: — — *prefatus Rex per diligenciam suam plura silvas — — versus metas Russie et Ungarie consistentes, in quibus fere bestie seviebant, ad culturam redegerit — — itaque quasi nova terra — — accrevit Regno suo* — —⁵⁴. W tych doniosłych przemianach dużą rolę odegrał rozwój królewszczyn, a w szczególności powstanie na ich terenie szeregu nowych osad⁵⁵.

Od schyłku XIV w. dokumenty lokacyjne są rzadkie. Stan ten świad-

⁵² J. Masłowski, o. c., s. 219. Liczba 30 wsi obejmuje zarówno nowe osady, jak i wsie przeniesione z prawa polskiego na niemieckie (*Historia Śląska*, s. 398 i n.).

⁵³ MPH 2, s. 627—628, rozdz. 3.

⁵⁴ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. I, Romae 1860, nr 866.

⁵⁵ W. Kierst, *Wielkorządy krakowskie w XIV—XVI stuleciu*, Przegląd Historyczny 1910, t. X, s. 21; Z. Kaczmarczyk, *Monarchia Kazimierza Wielkiego*, t. I, Poznań 1939, s. 157 i n.; J. Sieradzki, o. c., s. 15.

czy, że zmalała dotychczasowa, szeroka działalność kolonizacyjna monarchy⁵⁶.

Wiadomości sprzed 1305 r. są tak nieliczne, że nie można na ich podstawie sformułować żadnych ogólnych wniosków o rozmieszczeniu lokacji na terenie Małopolski. Prawie wszystkie wsie objęte wówczas książęcą akcją osadniczą leżą w Sądecczyźnie, a poza nią znajdują się jedynie 4 miejscowości. Stan ten może być przypadkowy. Prawdopodobnie wynika on z tego, że duża ilość książęcych posiadłości w ziemi sądeckiej w 1280 r. przeszła na własność klarysek sądeckich. Dlatego też w klasztornym archiwum zachowały się dokumenty z XIII w., które dotyczą książęcych lokacji w ziemi sądeckiej.

Natomiast nie ma wątpliwości, że nasze wiadomości o lokacjach królewskich w latach 1306—1385, chociaż niepełne, to jednak są reprezentatywne. Na podstawie zebranych wiadomości można zobrazować rozmieszczenie lokacji w tym okresie na obszarze Małopolski.

Analizując mapę lokacji wsi stwierdzić trzeba, że przeważna ich część położona jest w południowej Małopolsce. Dla okresu 1306—1385 na 74 umiejscowione nowe wsie na te obszary przypadają 62 nowe osady, co wynosi 84%. Stosunkowo nieliczne były lokacje na północ od Wisły i Sanu. Na te tereny przypada zaledwie 12 nowych wsi, to jest 16%.

Mapa wskazuje, że w omawianym okresie południowa Małopolska była terenem szczególnej kolonizacji monarszej. Ponadto należy przytoczyć ordynację dziesięcinną biskupa krakowskiego Bodzety z 1359 r. Król uzyskał od niego zgodę na mniej uciążliwą dziesięcinę pieniężną (1 wiardunek z łanu) w nowych wsiach położonych na prawym brzegu Wisły między śląską, węgierską i ruską granicą⁵⁷. Obszar ulg dziesięcinnych dla nowo powstałych wsi pokrywa się z obszarem intensywnej kolonizacji królewskiej.

Na terenie południowej Małopolski wyróżnić można dodatkowo drobniejsze ośrodki akcji kolonizacyjnej. Jednym z nich jest łańcuch wsi nad Rabą. Nowo założone wsie powstały na obszarach dawnej brony myślenickiej⁵⁸. Leżały one na terenie, dla którego ordynacja dziesięcinna Bodzety przyznała wyjątkowo niskie ciężary⁵⁹.

⁵⁶ Zjawisko to wystąpiło chyba nie tylko w Małopolsce, lecz także w innych częściach Polski (J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370—1382*, Kraków 1918, s. 285; por. też przyp. 4).

⁵⁷ M. Wyszynski, *Ze studiów nad historią dziesięciny w Polsce średnio-wiecznej*, cz. 1; *Czasy Władysława Łokietka i Kazimierza W.*, Pamiętnik Hist.-Prawny, Lwów 1929, t. VIII, zesz. 1, s. 34, 36, 53, 61, 71; Z. Kaczmarczyk, o. c., t. II, s. 178—180. Lokacje Kazimierzowskie w południowej Polsce łączyły się też z dążeniem króla do zakładania nowych parafii, Z. Kaczmarczyk, o. c., s. 79 i n.

⁵⁸ KT nr 19 z lat 1253—1258; K. Potkański, o. c., s. 321.

⁵⁹ Z. Kaczmarczyk, o. c., s. 178—180. Nowe wsie w okręgu nowotarskim

Przede wszystkim jednak wskazać należy wybitny ośrodek akcji osadniczej wokół Biecza i Jasła, na terenach między Białą a Wisłoką. W promieniu 20 kilometrów od Biecza założono w tym okresie (1306—1385) co najmniej 22 nowe wsie, to jest 30% umiejscowionych lokacji na surowym korzeniu. Powstały one w znacznej części na obszarze dawnej puszczy, która niegdyś zabezpieczała granicę polsko-ruską. W zmienionych warunkach politycznych i gospodarczych wsie zajęły miejsce puszczy, a jej rolę obronną przejęły miasta. Celem kolonizacji królewskiej było powiązanie świeżo przyłączonej Rusi z resztą państwa⁶⁰.

Nie jest wykluczone, że intensywna akcja osadnicza w południowej Małopolsce w tym okresie (1306—1385) uwarunkowana była spokojem na granicy z Węgrami.

Działalność kolonizacyjna na północ od Wisły i Sanu była nieznaczna. Lubelszczyzna w XIV w. ucierpiała wskutek najazdów tatarskich i litewskich, które wywołało opanowanie Rusi przez Kazimierza Wielkiego⁶¹. Zapewne zniszczenia te nie pozwoliły na podjęcie intensywnej akcji osadniczej, która natomiast rozwinęła się w południowej Małopolsce. Dlatego też na terenie Lubelszczyzny znamy tylko jedną lokację wsi na surowym korzeniu.

Nie wiadomo natomiast, czym wyjaśnić niewielkie rozmiary kolonizacji monarszej na północ i na zachód od Wisły⁶².

Wiadomości o przeniesieniach już istniejących wsi monarszych z prawa polskiego na prawo niemieckie pochodzą z dokumentów lokacyjnych. Wiadomości takich posiadamy stosunkowo niewiele. Wydaje się, że są one reprezentatywne dla całości zagadnienia. W szczególności można porównywać pod względem liczbowym przeniesienia na prawo niemieckie z zakładaniem nowych wsi. Informacje o faktach obu kategorii pochodzą z tego samego rodzaju źródeł. Te same czynniki zadecydowały o zachowaniu się dyplomów odnoszących się do nowo powstających osad, jak też dotyczących wsi przenoszonych na prawo niemieckie.

Sprzed 1305 r. posiadamy zaledwie dwie wiadomości o przeniesieniach, przy czym jedna z nich dotyczy 12 wsi w ziemi sądeckiej. Wszystkie te przeniesienia były połączone z równoczesnym, dodatkowym kar-

i czorsztyńskim miały płacić 3 szkójce z łanu. Według dyplomów lokacyjnych dla Starej Stróży w 1348 r. dziesięcina miała wynosić 3 szkójce + 1 szkójec dla plebana, a w Lubieniu w 1360 r. 3 szkójce + 2 miary zboża dla plebana.

⁶⁰ K. Skowroński, o. c., s. 136, 139, 142—144; L. Wyrostek, *Ród Dragów — Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, Roczn. Polskiego Tow. Heraldycznego 1931/32, t. XI, s. 29.

⁶¹ F. Bujak, t. XI, s. 256; K. Myśliński, *Z dziejów rozwoju wsi lubelskiej w XIV i XV wieku*, Rocznik Lubelski 1958, t. I, s. 38.

⁶² K. Potkański, o. c., s. 159 n.; K. Myśliński, o. c., s. 21.

czunkiem. Z lat 1306—1385 posiadamy więcej informacji. Dotyczą one 13 miejscowości. Przy pięciu miejscowościach przeniesienie na prawo niemieckie wiązało się z równoczesną lokacją na surowym korzeniu. Większą ilość wiadomości z lat 1306—1385 tłumaczyć można tym, że z okresu wcześniejszego zachowało się mniej źródeł aniżeli z późniejszego. Przede wszystkim trzeba jednak wskazać, że w latach 1306—1385 działalność osadnicza w dobrach monarszych była bardziej intensywna.

Przed 1305 r. założono 2 nowe osady. Przeniesiono na prawo niemieckie (przy równoczesnym dążeniu do ich powiększenia drogą karczunku) 13 wsi. Ta pokaźna liczba osad jest wynikiem przypadku, a mianowicie zachowania się dokumentu o przeniesieniu na prawo niemieckie 12 wsi w ziemi sądeckiej⁶³. W innych przypadkach każdy dyplom dotyczył tylko jednej miejscowości, dlatego przytoczone liczby niezupełnie odpowiadają rzeczywistym stosunkom. Prawdopodobnie zakładano znacznie więcej nowych wsi aniżeli by to wynikało z posiadanych przez nas źródeł.

W latach 1306—1385 założono 77 nowych wsi, a przeniesiono na prawo niemieckie 8 osad; przy dalszych 5 osadach przeniesienie wiązało się z dodatkową lokacją na surowym korzeniu. Brak liczniejszych wiadomości o przeniesieniach wsi nie jest rezultatem fragmentaryczności źródeł. Przytoczone liczby opierają się na wielu różnych dokumentach sołtysich, a więc na źródłach tej samej kategorii, i dlatego odzwierciedlają wiernie ówczesne stosunki.

Wskazać można jeszcze na wiadomości, które mówią o istnieniu wsi monarszych na prawie polskim. Wieś Popowice nadał król w 1342 r. Osada ta w 1342 r. oraz jeszcze w 1403 r. rządziła się prawem polskim⁶⁴. W 1362 r. król przeniósł na prawo średzkie Stopnicę i dwie wsie okoliczne, lecz wyłączył od tych zmian wsie Początek i Szklanów, które miały pozostać przy dawnym ustroju⁶⁵. Jeszcze w 1365 r. król zastrzegł sobie, że kmiecie pod Opoczmem mają pozostać na prawie polskim. Byli oni przeznaczeni do obsługi dworu królewskiego. Dopiero w 1369 r. król przyłączył ich do miasta Opoczna⁶⁶.

Informacje o wsiach królewskich na prawie polskim są nieliczne⁶⁷. Nie było jednak żadnych przyczyn, które by spowodowały przekazanie nam wiadomości, że jakieś wsie monarsze zachowują dotychczasowy

⁶³ KDMP 2, nr 474.

⁶⁴ J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów w Jędrzejowskim, Mariówka* 1930, s. 178—179, 426.

⁶⁵ CDP 3, nr 133.

⁶⁶ KDMP 3, nr 779, ZDM 1 nr 128.

⁶⁷ Tereny pod Krakowem, które przeważnie należały do króla, jeszcze w XV w. podlegały prawu polskiemu (M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, Kraków 1938, s. 105).

ustrój. Osady oparte na starej organizacji mogły jeszcze w XIV w. odgrywać dużą rolę. Różnice między nimi a wsiami organizowanymi według nowych wzorów mogły zacierać się drogą ewolucyjną⁶⁸.

Na tej podstawie można stwierdzić, że tzw. prawa niemieckiego chętnie używano przy zakładaniu nowych wsi monarszych, natomiast istniejące już wsie rzadko przenoszono na prawo niemieckie⁶⁹.

Rozmieszczenie osad przeniesionych z prawa polskiego na prawo niemieckie jest na ogół zgodne z rozmieszczeniem innych osad objętych akcją kolonizacyjną.

III. LOKACJE MIEJSKIE

Panujący starali się o intensyfikację gospodarczą swych posiadłości nie tylko w drodze zakładania nowych wsi oraz przenoszenia już istniejących wsi na prawo niemieckie. Dalszym środkiem popierania rozwoju gospodarczego dóbr monarszych oraz podnoszenia dochodów skarbu było zakładanie miast. Towarzyszyło temu dołączanie sąsiednich terenów do osad już dawniej obdarzonych prawami miejskimi⁷⁰.

Wiadomości nasze o tej działalności pochodzą przede wszystkim z dyplomów lokacyjnych. Niekiedy dokument taki zachował się jedynie

⁶⁸ Z. Kędzierska (*Wsie na prawie niemieckim w powiecie sądowym poznańskim w l. 1400—1434*, Roczniki Historyczne 1938, t. XIV, s. 52) stwierdziła, że prawo niemieckie na początku XV w. tak było przyswojone, że w pewnych przypadkach nie odróżniano jego cech i uważano je za prawo polskie.

⁶⁹ A. Gąsiorowski, o. c., s. 156. W pierwszej połowie XV w. na Pomorzu Gdańskim prawem polskim rządziło się 18% osad z tych wsi, które były własnością zakonu krzyżackiego (58 wsi na prawie polskim, a 314 wsi na prawie niemieckim), M. Biskup, *Osady na prawie polskim na Pomorzu Gdańskim w pierwszej połowie XV w.*, Prace geograficzne, nr 5, Warszawa 1956, s. 188 n.

Z. Kędzierska (o. c., s. 56) nie znalazła żadnych bezpośrednich wzmianek o osadach na prawie polskim. W powiecie sądowym poznańskim istniało w XV w. 658 osad. Z nich niewątpliwie było lokowanych na prawie niemieckim 226 wsi, tj. 34%. Autorka zastrzegła się, że przejrzanie źródeł po 1434 r. uzupełniłoby tę liczbę. Przypuszczać można, że w okolicach Poznania też istniały osady na prawie polskim. Natomiast L. Łysiaś (o. c., s. 51) stosunkowo małą liczbę wzmianek o wsiach na prawie niemieckim w powiecie poznańskim tłumaczy zwięzłością zapisów w księgach sądowych na przełomie XIV i XV w.

⁷⁰ O. Lange, *Lokacja miast Wielkopolski właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich*, Lwów 1925, Pamiętnik Hist.-Prawny t. 1, zes. 5; J. Krzyżanowski, *Polityka miejska Bolesława Wstydliwego*, w: *Studia historyczne ku czci S. Kutrzeby*, t. II, Kraków 1938, s. 381—430; G. Labuda, *Miasta na prawie polskim*, w: *Studia historica. W 35-lecie pracy naukowej H. Łowmiańskiego*, Warszawa 1958, s. 181—197; K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim (Okres wczesnośredniowieczny)*, Wrocław 1964.

w postaci regestu w lustracji królewsczyzn. Czasami wiadomość o lokacji miasta zanotował w swych dziełach J. Długosz ⁷¹.

Informacje nasze są fragmentaryczne, znamy bowiem tylko część dokumentów lokacyjnych. Miasta wprawdzie dbały o swe dokumenty, szczególnie dyplom lokacyjny posiadał duże znaczenie dla gminy miejskiej, ale mimo to duża część dokumentów zaginęła w najróżniejszych okolicznościach.

O lokacji miasta możemy wnioskować pośrednio, a mianowicie na tej podstawie, że jakąś osadę nazywa się miastem. Wiadomości tego rodzaju pochodzą najczęściej z ubocznych wzmianek w dokumentach, z których wynika, że przytoczona osada jest miastem oraz własnością monarszą. Następnie wiadomości te pochodzą z dyplomów, których treścią jest sprzedaż wójtostwa przez panującego, potwierdzenie posiadania wójtostwa lub przeniesienie miasta z prawa średzkiego na magdeburskie. W jednym przypadku osada po raz pierwszy wystąpiła jako miasto w dyplomie donacyjnym. Oczywiście, w tych przypadkach znamy jedynie termin *ante quem* lokacji miasta.

Dyplomy lokacyjne nie są bynajmniej najważniejszym i jedynym przejawem, który miałby świadczyć o rozwoju gospodarczym posiadłości monarszych. Trzeba bowiem zwrócić uwagę na istnienie miast na prawie polskim. Były to osady na wyższym stopniu rozwoju, które faktycznie spełniały rolę miasta. Mimo to jednak nie posiadały one formalnego dyplomu lokacyjnego ⁷². Z drugiej strony nie zawsze zamierzona lokacja miasta udawała się, a osada nie przekroczyła nigdy granicy między wsią a miastem ⁷³.

⁷¹ Wiadomości te ze względu na swą lakoniczność nie zawsze są ścisłe. Wg lustracji województwa sandomierskiego z 1629 r. oraz wg Długosza Radom otrzymał dyplom lokacyjny od Kazimierza Wielkiego (MDS 2, s. 66, LBDC 2, s. 513). Chodziło tu niewątpliwie o dokument z 1364 r., który zawierał przeniesienie miasta Radomia z prawa średzkiego na prawo magdeburskie (MSD 2, s. 18).

Długosz lokację Lublina przypisał Kazimierzowi Wielkiemu i podał r. 1342 jako jej datę (LBDC 3, s. 458—459). Wiadomość ta jest mylna; opiera się zapewne na dokumencie sprzedaży wójtostwa lubelskiego przez Kazimierza Wielkiego (KDMP 3, nr 668). Tak samo Długosz przypisał Kazimierzowi Wielkiemu lokację Radoszyc (LBDC 1, s. 368); również ta wiadomość jest mylna, bo w dokumencie królewskim z 1369 r. Radoszyce nazwano *villa* (CDP 3, nr 154).

⁷² F. Bujak, *Studia* ..., s. 225; G. Labuda o. c., s. 181—197; K. Buczek, o. c., s. 5—21; *Historia Śląska*, t. I, cz. 1, s. 310 i n., 447—448. Szersze uwzględnienie miast na prawie polskim wymagałoby osobnych badań. Dlatego konieczne było przyjęcie kryterium formalnego i ograniczenie się do osad obdarowanych prawami miejskimi.

⁷³ Podjęta przed 1342 r. lokacja miasta Sokołów we wsi Sokolniki nie udała

Nr poz.	Data	Źródło	Lokacja miasta	Pośrednie wiadomości o lokacji miasta	Dołączenie do miasta
1	2	3	4	5	6
1	1253	KDMP 2, nr 439	Bochnia		
2	przed 1255	KDMP 2, nr 446		Zawichost	
3	1257	KDMK 1, nr 1	Kraków ⁷⁴		Rybitwy, Krowodrza, las Facimiech do Krakowa; ziemia koło kościoła św. Floriana
4	przed 1258	KT nr 21			
5	przed 1264	KDMP 2, nr 473		Połaniec	
6	1264	KDMP 2, nr 473			do Połanica: las Szczęka
7	przed 1273	KDMP 1, nr 83		[Stary] Sącz ⁷⁵	
8	przed 1278	ZDM 1, nr 4		Nowe Miasto Korczyn	
9	1286	CDP 3, nr 63, KDMP 1, nr 120	Sandomierz ⁷⁶ (ponowna lokacja)		Sokolniki
10	1288 – 1290	KDMP 2, nr 515	Wieliczka ⁷⁷		
11	przed 1292	AGZ 1, nr 3	Podolin [Podoliniec]		
12	1292	CDP 3, nr 67	Nowy Sącz		
13	1317	KDMP 2, nr 569	Lublin		
14	1321	ZDM 1, nr 24	Wolbrom		
15	1326	ZDM 1, nr 28	Lipnica [Murowana]		
16	przed 1331	ZDM 1, nr 30		Olkusz ⁷⁸	
17	1331	KDMP 1, nr 186			do Nowego Sącza: las koło zamku Rytko Pozdzień i Wolica
18	1329	KDMP 2, nr 597, LBDC 1, s. 355	Szydłów (ponowna lokacja)		
19	1335	KDMK 1, nr 18	Kazimierz koło Krakowa		
20	1340	KDMP 3, nr 662	Grybów ⁷⁹		
21	1340	KDMK 1, nr 24			do Kazimierza koło Krakowa: Bawół
22	przed 1341	ZDM 1, nr 41		Lelów	
23	przed 1342	J. Wiśniewski <i>Historyczny opis kościołów w Jędrzejowskim, Mariówka</i> 1930, s. 425		Małogoszcz	
24	1342	KDKK 1, nr 172, LBDC 1, s. 515 – 516	Sokolniki cz. Sokolów ⁸⁰		
25	1346	KDMP 1, nr 221	Nowy Targ ⁸¹ (ponowna lokacja)	Stare Cło	
26	1348	MAML, nr 12	Krościenko		
27	1348	AGZ 3, nr 3	Piwniczna Szyja		Łomnica
28	1348	KDMP 3, nr 688	Ciężkowice		
29	przed 1349	ZDM 1, nr 58		Wojnicz	
30	przed 1350	KDMP 3, nr 967, MRPS 3, Suppl. nr 25		Radom	
31	1353	CDP 3, nr 106	Jodłowa Góra [Tymbark] ⁸²		
32	1354	Kod. dypł. Wielkopolski 3, nr 1354		Chęciny	
33	1354	KDMP 3, nr 706	Pilzno		
34	przed 1355	ZDM 1, nr 78		Czechów	
35	1357	KDMK 1, nr 30			do Kazimierza koło Krakowa: część wsi Zabłocie
36	1358	LWK 1564, s. 111, ZDM 1, nr 86	Słomniki		10 łąnów podmiejskich
37	1358	KDMP 3, nr 724	Będzin		

1	2	3	4	5	6
38	1358	ZDM 1, nr 89	Proszowice		
39	1333–1360	ZDM 1, nr 128, KDMP 3, nr 736	Opoczno		
40	1360	KDMP 3, nr 738	Uście [Solne]	Biecz	
41	przed 1361	KDMP 3, nr 745			Stara Ropczyca [Chęty] ⁸³
42	1362	KDMP 1, nr 266	Ropczyce		
43	1362	AGZ 3, nr 12	Dobczyce ⁸⁴		
44	1362	CDP 3 nr 133	Stopnica		
45	1363	KDMP 3, nr 759			do Bieczy ⁸⁵ : las Char- ta, 1/2 łana w Bina- rowej, 1/2 łana w Wój- towej Wsi
46	przed 1364	KDKK 1, nr 235, 236		Muszyna	
47	1364	KT nr 91, 92	Skawina		Babice
48	1364	ZDM 1, nr 108			do Uścia [Solnego]: Czastawice
49	1364	HP 3, s. 300	Krzepice		
50	przed 1365	CDP 1, nr 129		Osiek [Jasielski]	
51	1365	KDMP 3, nr 732			do Grybowa: część lasu na górze Jawor
52	1365	KRMP 3, nr 787			do Lelowa: Ślężany, Zbyczyce i Staromie- ście
53	1342–1365	KDMP 3, nr 671, 786	Myślenice		
54	przed 1366	ZDM 1, nr 117		Włodzisław	
55	1366	KDMP 3, nr 789	Kobyłe cz. Wiśłok		Cieszyna
56	1366	ZDM 1, nr 116	Jasło		
57	1366	KDMK 1, nr 37	Kleparz		
58	1366	KDMP 1, nr 285	Lanckorona		
59	1369	KDMP 1, nr 302	Przyrów		Komorów
60	1370	KDMK 1, nr 40			do Kazimierza koło Krakowa: Janowa Wola
61	1370	KDMP 3, nr 838			do Kazimierza koło Krakowa: pół wsi Zabłocie
62	przed 5 XI 1370	KDMK 1, nr 99			do Krakowa: brzeg Wisły obok kościoła św. Jadwigi na Stra- domiu, pastwiska w stronę Czyżyn
63	1333–1370	W. Jaskłowski, <i>Żar- nowiec i jego okolica</i> , Przew. Nauk i Lit. 1910, t. XXXVIII, s. 851–852	Żarnowiec		
64	1333–1370	LBDC 3, s. 59, 72	Kazimierz [nad Wisłą]		Wojszyn
65	1333–1370	MPH 2, s. 631–632	Przedbórz		
66	1374	ZDM 1, nr 146	Koszyce		
67	przed 1377	ZDZP nr 8		Częstochowa	
68	przed 1377	KDMP 3, nr 893		Kraśnik	
69	przed 1382	ZDZP nr 13		Żar [Żarki]	

się, co prawda ze względu na zabranie przez króla tej części wsi, która była własnością kościelną (por. LBDC 3, s. 515–516. HP 3, s. 229, KDKK 1, nr 172), M. Niwiński, *Biskup krakowski Jan Grotowic i zatargi jego z Włodzisławem*

Mimo że wiadomości nasze są ułamkowe, to jednak można sądzić, iż są one reprezentatywne dla interesującego nas zagadnienia. Wydaje się, że na ich podstawie można wysnuć wnioski ogólne, dotyczące lokacji i rozwoju terytorialnego miast monarszych. Wiadomości te ujęte są w zestawieniu.

Łokietkiem i z Kazimierzem Wielkim, Nova Polonia Sacra 1939, t. III, s. 81—82. Miejscowość Kobyle otrzymała dyplom lokacyjny jako wieś w 1352 r., a następnie jako miasto Wiśłok w 1366 r., lecz już w 1374 r. osada ta występuje jako wieś pod dawną nazwą Kobyle. K. Skowroński (o. c., s. 148) wskazał na konkurencję ze strony innych miast (Jasło i Krosno), jako przyczynę upadku (zob. też O. Lange, o. c., s. 178 n.).

⁷⁴ M. Niwiński (*Wójtostwo krakowskie...*, s. 21) uważa, iż nie była to pierwsza lokacja.

⁷⁵ A. Rutkowska-Płachcińska, o. c., s. 107 datuje lokację [Starego] Sącza jako miasta na okres 1257—1268.

⁷⁶ S. Łazarz (*Rozwój przestrzenny Sandomierza X—XIII w.*, Roczniki Humanistyczne 1958, t. VI, zesz. 5, s. 82²⁴⁹) nie sądzi, aby Sandomierz był lokowany przed 1286 r. Tymczasem z dyplomu wyraźnie wynika, iż w 1286 r. nastąpiła ponowna lokacja. Miasto po zniszczeniach tatarskich (1259 r.) wymagało dużych wysiłków i ponownego uregulowania stosunków miejskich (CDP 3, nr 63).

⁷⁷ Wieliczka w 1361 r. otrzymała nadanie praw miejskich: — — *exnunc eidem ciuitati Wieliczke, ciuibus et toto communitati ac omnibus ad eam pertinentibus ius Theutonicum Magdeburgense cum omnibus et singulis clausulis suis, quo gaudet ciuitas nostra Cracouiensis, damus* — — (KDMP 3, nr 744). G. Labuda (o. c., s. 185, za G. Schubart-Fikentscher) podał Wielickę jako przykład odstąpienia osady miejskiej od prawa niemieckiego i powrotu do prawa polskiego. Nie wydaje się to słuszne. Wieliczka otrzymała dyplom lokacyjny w latach 1288—1290 od Henryka IV Prawego, księcia śląskiego. Dokument ten został częściowo przejęty przez przywilej Przemysła II z 1290 r. Rządy obu władców w Małopolsce były krótkie i wypełnione walkami o tron krakowski. Stąd mogła powstać wątpliwość, czy Wieliczka rzeczywiście posiada prawa miejskie i taka jest prawdopodobnie geneza dyplomu z 1361 r. Zob. też K. Buczek, o. c., s. 19.

⁷⁸ J. Ptaśnik (*Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, Rocznik Krakowski 1913, t. XV, s. 55) sądzi, że Olkusz lokowano jeszcze w XIII w., bo w 1299 r. występuje *Henricus civis de Illkus*.

⁷⁹ Grybów miał być schronieniem ludności katolickiej z Rusi, którą Kazimierz Wielki zabrał ze sobą, nie mogąc w czasie wyprawy 1340 r. opanować tego kraju (H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, s. 56).

⁸⁰ Zob. przypis 73. Lokalizacja wg *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*, t. XI, Warszawa 1890, s. 21.

⁸¹ J. Rafacz, *Dzieje i ustrój Podhala Nowotarskiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1935, s. 156 i n. Ponowna lokacja nastąpiła po przejściu Nowego Targu w posiadanie królewskie. Lokalizacja Starego Cła za K. Dobrowolskim, *Najstarsze osadnictwo Podhala*, Lwów 1935, s. 5. Argumenty J. Rafacza, o. c., s. 6, 19 są wątpliwe.

Przed 1305 r. ilość lokacji miejskich była niewielka w porównaniu z następnym okresem. Na 39 lokacji miast tylko 6 przypada na lata przed 1305 r.⁸⁶, a 33 lokacje nastąpiły w okresie 1306—1385. Poza tym dla 18 miast datę lokacji możemy określić jedynie przez podanie terminu ante quem, na podstawie pierwszej wzmianki o miejskim charakterze osady. Z tej liczby 4 osady były miastami już przed 1305 r., a 14 osad wystąpiło w charakterze miast dopiero w następnym okresie. Oczywiście, trzeba wziąć pod uwagę to, że z XIV w. zachowało się znacznie więcej dokumentów aniżeli z poprzedniego stulecia. Wiadomości nasze wskutek tego są obfitsze, jeśli chodzi o czasy późniejsze. Jednak nawet przy uwzględnieniu tej okoliczności różnica jest znaczna, bo co najmniej kilkakrotna⁸⁷.

Lokacje miast prawie zawsze nawiązywały do już istniejących osad targowych, grodów, komór celnych itp.⁸⁸ Miasta rzadko powstawały na terenie niezaludnionym. W niektórych przypadkach zaobserwować możemy, że wystawienie dyplomu lokacyjnego dla nowego miasta poprzedziło intensywne zakładanie wsi w jego okolicach⁸⁹. Trzeba jednak podkreślić, że trzynastowieczne lokacje dotyczyły przede wszystkim już istniejących, dużych miejscowości⁹⁰. Natomiast wśród licznych lokacji czternastowiecznych jest dużo mniejszych osad, jak np. Grybów, Krościenko, Krzepice. Niektóre miasta, jak np. Ciężkowice lub Jodłowa Góra [Tymbark], otrzymały duże obszary lasu, który trzeba było wpraw

⁸² Identyfikacja Jodłowej Góry z późniejszym Tymbarkiem na podstawie AGAD, Lustr. nr 21, f. 93.

⁸³ Lokalizacja wg KDKK 2, nr 597.

⁸⁴ Dobczyce już w 1340 r. występują z określeniem *civitas* (AGZ 3, nr 2).

⁸⁵ K. Skowroński, (o.c., s. 145) mniema, iż w 1363 r. nastąpiła ponowna lokacja Biecha.

⁸⁶ Na wyteżoną działalność Bolesława Wstydlwego w zakresie zakładania i popierania miast zwrócił uwagę J. Krzyżanowski, o.c., s. 382, 387.

⁸⁷ Lokacje miast monarszych na terenie Wielkopolski wynosiły: w XIII w. — 24 miasta, XIV w. — 9 miast, XV w. — 6 miast (O. Lange, o.c., s. 159).

⁸⁸ O. Lange, o.c., s. 157. K. Skowroński, o.c., s. 149, A. Rutkowska-Płachcińska, o.c., s. 91.

⁸⁹ W dyplomie lokacyjnym miasta Grybowa (nad Białą) czytamy: — — *Viro prouido et honesto Hankonij ciui Sandeczensi, quondam filio Johannis Diuitis, locatori villarum super fluium Byala in wlgari, in se centum quinquaginta mansos — — continencium, intra limites villarum iamdictarum indulsumus — — ciuitatem — — collocare* (KDMP 3, nr 662). Lokację Pilzna jako miasta w 1354 r. poprzedziło zakładanie wsi w jego okolicach, co zresztą nie ustało po tej dacie (K. Skowroński, o.c., s. 146—147; Z. Guldón, o.c., s. 15).

⁹⁰ Lokacja Nowego Sącza polegała w dużej mierze na przeniesieniu [Starego] Sącza na teren wsi Kamienicy, (CDP 3, nr 67).

karczować⁹¹. W stuleciu tym mamy też lokacje nieudane (Sokolniki cz. Sokołów oraz Kobyle cz. Wisłok)⁹².

Akcja nadawania praw miejskich rozpoczęła się w połowie XIII w.⁹³. Objęła ona początkowo największe wówczas istniejące osiedla. Jej intensywność w XIV w. wzrosła kilkakrotnie. Działalność lokacyjna skierowała się wówczas do coraz to dalszych miejscowości i obejmowała mniejsze osady, początkowo pominięte⁹⁴. Proces ten miał duże znaczenie. W poważnym stopniu zwiększał wartość dóbr panującego i dochody monarsze. Wytwarzał nowe ośrodki administracyjne. Konieczny był dla ożywienia życia gospodarczego przez stworzenie ośrodków wymiany. Nie można też zapomnieć o względach obronnych. Obwarowania nowych miast miały skutecznie pełnić rolę defensywnych linii obronnych⁹⁵.

Dodać jednak należy, że różnica między wsią i miastem — pomijając względy formalne — mogła być niekiedy nieznaczna. Miasta w dyplomach lokacyjnych otrzymywały duże uposażenie w ziemi. Pewna część mieszczan trudniła się rolnictwem, zwłaszcza w mniejszych miasteczkach⁹⁶. Dokumenty lokacyjne niektórych nowo zakładanych wsi przewidywały tak duży areał, jaki mogłby stać się uposażeniem miejskiej osady⁹⁷.

⁹¹ Ciężkowice 1348: — — *de villa nostra Kescouice dicta* — — *ciuitatem locandi iure Theutonico Magdurgensi damus* — — *facultatem, adicientes* — — *silum seu nemora circumquaque iacencia, continencia centum quiquaginta mansos* — — (KDMP 3, nr 688). Jodłowa Góra [Tymbark] 1353: *Et volentes de nemoribus et sylvis fructus uberiores ampliare* — — *damus* — — *sylvam nostram iacentem circa fluvium Łososina* — — *centum mansas* — — *in se continentem, locare iure theutonico, quod Magdeburgense appellatur* (CDP 3, nr 106). Oba te miasta otrzymały 20 lat wolnizny.

⁹² Zob. przypis 73.

⁹³ J. Krzyżanowski, (o. c., s. 382 i n.) zwrócił uwagę na popieranie rozwoju miast przez Bolesława Wstydlwego.

⁹⁴ Po 1385 r. mamy następujące wiadomości o lokacjach miast:

1394 Mały Brzostek	KT nr 117
1401 Parczew	LWL 1565, s. 51
1403 Łuków	MRPS 4, Suppl. nr 429
1405 Urzędów	LWL 1565, s. 95
1409 Ryczywół	AGAD, Lustr. nr 33, f. 445—447
1425 Zwolen	MDS 3, s. 175—177
1434—1444 Stężyca	MRPS 4, nr 5220
1468 Radzyń	AGAD, Lustr. nr 74, s. 8

⁹⁵ T. Tyc, o. c., s. 118; K. Skowroński, o. c., s. 145.

⁹⁶ Dokument dla Sandomierza z 1286 r.: *Ad locandam siquidem prehabitam Ciuitatem addimus eidem Withconi ducentos laneos franconicos pro agricultura exercenda* — — (CDP 3, nr 63). Lublin w 1317 r. otrzymał: — — *centum mansos de terra culta et inculta* — — (KDMP 2, nr 569). Lipnica [Murowana] otrzymała sto łąnów, tak samo Szydłów, Ropczyce, Opoczno, zaś Nowy Targ 150 łąnów.

⁹⁷ Jako przykład podać można wsie: Osobnica 110 łąnów, Libusza 120 łąnów, Ołpiny i Niedanowa Wola [Pcim] po 100 łąnów, Mała Muszyna 118 łąnów.

Jeśli chodzi o terytorialne rozmieszczenie lokacji miast, to uwagę zwraca fakt, iż w przeważnej mierze leżą one w południowej części Małopolski: na południe od Wisły oraz w pobliżu Wisły na odcinku jej równoleżnikowego biegu⁹⁸. Natomiast o wiele rzadsze były lokacje miast w północnej części Małopolski; szczególnie zaznacza się to na terenie późniejszego województwa lubelskiego⁹⁹.

IV. UWAGI KOŃCOWE

Jak wspomniano na wstępie, działalność osadniczą w dobrach monarszych można w pewnym sensie porównać albo przeciwstawić procesowi przestrzennego kurczenia się tych dóbr na skutek nadań ziemskich. Spróbujmy więc porównać liczby wsi i miast lokowanych z liczbą ubytków powstałych przez nadania.

Informacje nasze na temat nadań pochodzą przede wszystkim z dokumentów. Zachowały się one w różnym stopniu. Zależy on od znaczenia dyplomów oraz od ich odbiorcy. Więcej szans na przetrwanie miał dokument donacyjny dotyczący dużego kompleksu dóbr, aniżeli dyplom lokacyjny wsi. Lepiej zachowały się dokumenty w archiwach kościelnych i miejskich aniżeli dyplomy wręczane rycerzom i sołtysom. Należy o tym pamiętać przy porównywaniu rozmiarów nadań z wynikami kolonizacji.

Kolonizacja na prawie polskim odbywała się bez wystawienia dokumentów. Skąpe przekazy źródłowe pozwalają jednak przypuszczać, że znaczenie jej było duże. Pierwsze dyplomy lokacyjne dla miast i wsi na tzw. prawie niemieckim pochodzą dopiero z połowy XIII w. Na tym prawie do 1305 r. założono na surowym korzeniu 2 wsie oraz zreorganizowano 13 wsi. Lakoniczne wzmianki lub rejestry dokumentów sołtysich dotyczą dalszych 5 wsi. Dyplomy lokacyjne otrzymało 6 miast, a 4 inne miejscowości, o nieznanej nam lokacji, wystąpiły wówczas po raz pierwszy w charakterze miasta. W latach 1201—1305 natomiast 68 aktów nadawczych dla różnych osób oraz instytucji kościelnych objęło ogółem 1 gród, 1 miasto, 96 wsi, 41 części wsi i 4 lasy¹⁰⁰. Porównanie jest trudne. Być może, iż oba procesy — kolonizacja i rozdawnictwo — równoważyły się.

W latach 1306—1385 akty nadawcze dla różnych osób oraz dla instytucji kościelnych w liczbie 39 objęły ogółem 2 zamki, 2 miasta, 62 wsie,

⁹⁸ Na planową działalność lokacyjną na terenie Podkarpacia w czasach Kazimierza Wielkiego zwrócił uwagę K. Skowroński, o.c., s. 149.

⁹⁹ Zob. mapę.

¹⁰⁰ Zob. przypis 1.

31 części wsi i 2 lasy. W tych samych latach powstało w Małopolsce 77 nowych wsi oraz zreorganizowano 13 wsi już istniejących. Ponadto 33 osady awansowały do rangi miasta. Na tej podstawie można stwierdzić, że w XIV w. monarsza działalność osadnicza bardzo znacznie przewyższała nadania.

Jerzy Luciński (Poznań)

LOCATION DES VILLAGES ET VILLES ROYALES DANS LA PETITE POLOGNE JUSQU'À L'ANNÉE 1385

Résumé

L'article ci-dessus fait partie d'une monographie consacrée à l'histoire des propriétés terriennes royales en Petite Pologne, c'est à dire dans la partie sud de la Pologne.

Nous ne possédons presque aucune données concernant la fondation de nouveaux villages par les monarques au XI^{em}, XII^{em} et durant la première moitié du XIII^{em} siècles. Cela ne veut pas dire que les monarques de cette époque ne tenaient pas à développer leurs possessions. On doit noter que les régnants vainqueurs installaient les captifs de guerre dans les biens royaux, mais il faut surtout mentionner la colonisation de droit polonais. Celle-ci n'a laissé presque aucune trace dans les sources historiques, par suite de ce que l'on n'érigait pas de chartes en installant les paysans conformément au droit polonais. On a cependant le droit de supposer, que cette institution était très répandue. Depuis la moitié du XIII^{em} siècle commence une suite de chartes concernant la location des villages royaux sur l'ainsi nommé droit allemenad (c'est à dire le droit censuel). Les chartes nous apprennent ce qu'était la location des villages in cruda radice et comment s'effectuait le passage des villages déjà existants du droit polonais au droit allemand. Parfois une locotion supplémentaire in cruda radice se liait à ce passage.

L'activité colonisatrice dans les biens royaux donna les résultats suivants:

	jusqu'à 1305	1306—1385
Location in cruda radice	2 villages	77 villages
Passage au droit allemand avec location supplémentaire in cruda radice	13 „	5 „
Passage au droit allemand	— „	8 „

La colonisation des biens royaux était beaucoup plus faible avant 1305, que plus tard (1306—1385). Au cours du règne de Casimir le Grand (1333—1370) cette activité prit en intensité. A savoir, de ces villages royaux qui furent établis in cruda radice entre 1306 et 1385, jusqu'à 83% de cas eurent lieu entre 1341 et 1370. Au déclin du XIV^{em} siècle les locations des villages ne sont que bien rares.

Nous connaissons la localisation de 74 villages fondés à neuf entre 1306 et 1385. Dans la Petite Pologne du nord, c'est à dire au nord de la Vistule et du San furent fondés 12 nouveaux villages (ce qui fait 16%). Par contre dans la Petite Pologne du sud furent fondés 62 nouveaux villages (84%). Il faut surtout noter le centre de cette activité entre les rivières la Biała et la Wisłoka, autour de Biecz. Dans un rayon de 20 km tout au tour de cette ville on fonda entre 1306 et 1385 tout au moins 22 nouveaux villages royaux (30%). Cette concentration d'une nouvelle colonisation dans les biens royaux avait pour but de lier la Ruthénie nouvellement annexée au reste du royaume. Grâce aux soins des monarques les dimes dans

les villages nouvellement établis de la Petite Pologne du sud furent abaissées. On peut expliquer le manque de colonisation royale dans la région nord-est de la Petite Pologne par le fait des invasions des Tartares et des Lithuaniens au XIVème siècle. Par contre on ne saurait expliquer le manque de colonisation sur les terrains nord-ouest.

Les cas de villages colonisés sur le droit polonais passant au droit allemand étaient relativement rares. L'ancienne structure des villages royaux pouvaient encore jouer un rôle important au XIVème siècle. Il est possible que les différences entre les villages de droit polonais et ceux qui étaient organisés sur le nouveau modèle s'effaçaient par voie d'une lente évolution. L'emplacement des villages qui passaient du droit polonais au droit allemand est généralement conforme à la situation territoriale des villages nouvellement fondés.

Les premières informations concernant la location des villes sur le droit allemand proviennent de la moitié du XIIIème siècle. Des 39 locations de villes, uniquement six eurent lieu avant l'année 1305, et 33 entre 1306 et 1385. En plus de cela, dans le cas de 18 villes, nous pouvons dater la localisation uniquement en nous appuyant sur le terme *ante quem*. Parmi celles-ci 4 bourgs étaient des villes déjà avant 1305 et 14 ne parurent comme villes qu'à l'époque suivante. Même si nous prenons en considération que nous. Les sources beaucoup plus nombreux de cette époque postérieure, la différence de nombre est frappante. Les locations du XIIIème siècle concernaient en premier lieu les localités les plus nombreuses. Quant aux multiples locations du XIVème siècle il se trouve parmi elles mainte petite bourgade. Parfois on observe que la promulgation de la charte de location à une ville était précédée d'une création extensive de villages dans son voisinage. Les locations des villes se concentraient dans le sud de la Petite Pologne, au sud de la Vistule et dans sa proximité le long de son cours horizontal. Dans le nord de la Petite Pologne elles étaient beaucoup plus rares.

LOKACJE WSI I MIAST MONARSZYCH W MAŁOPOLSCE DO 1385 R.

Objaśnienia:

-----	granica Małopolski w XVI w.			
-----	granica Małopolski na Spiszu w XIII w.			
Wokół Biecza	zakreślono koło o promieniu 20 km			
do 1305 r.	1306—1385	wsie objęte monarszą działalnością osadniczą (lokacja wsi na surowym korzeniu albo przeniesienie wsi z prawa polskiego na prawo niemieckie, względnie przeniesienie wsi na prawo niemieckie połączone z dodatkową lokacją)		
▲	▲	wsie, dla których posiadamy jedynie lakoniczną wzmiankę lub regest dyplomu sołtysiego (lokacyjnego?)	●	●
		lokacje miast (na podstawie dyplomu lokacyjnego lub wzmianki o miejskim charakterze osady)	■	■
		mięscowości dołączone do miast	▲	▲

Liczby oznaczają miejscowości:

1 Zemborzyce	68 nad rz. Białą [Iwkowa]
2 Wojszyn	69 Ujanowice
3 Kozłów	70 Cietrzewina [Trzetrzewina]
4 Bodzęcin	71 Gostwica
5 Snochowice	72 Podegrodzie
6 Gnieździńska	73 Gołkowice
7 Wielki Staw [Wola Muro-	74 las koło zamku Rytró
wana]	75 Łomnica
8 Pozdzień	76 nad rz. Gosuiz koło łąki Sulin
9 Wolica	77 Andrzejówka
10 Sucha [Suchowola]	78 Mała Muszyna [Muszynka]
11 Długoleka	79 nad rz. Kamienica [Kamion-
12 las Szczeka	ka Mała]
13 Fałecin	80 Kamionka [Wielka]
14 Grochowiska	81 Brunary
15 Łętkowice	82 Binczarowa
16 Krowodrza	83 las na górze Jawor
17 Łobzów [Nowa Wieś]	84 Mestcza [Ptaszkowa]
18 Liszki	85 Ptaszkowa
19 Przeginia [Narodowa]	86 Pławna
20 Hutnica [Szklary]	87 Kańska
21 Sułoszowa	88 Dzierżaniny
22 Bolestaw	89 Borowa
23 Dłużec	90 Bogoniowice
24 Kapiele	91 Siemiechów
25 Kleszczowa	92 Zukowice
26 Słężany	93 Słotowa
27 Staromieście	94 Lubcza
28 Zbyszczyc	95 Dzwonowa
29 Krasawa	96 Jodłowa
30 Bukowno	97 Rzepiennik [Marciszewski]
31 Wyczerpy	98 Rzepiennik [Strzyżewski]
32 Rudniki	99 Zurowa
33 Rosgonichowo [Kalej]	100 Swoszowa
34 Kocin	101 Błażkowa Wola
35 Ostrowy	102 Szerzyny
36 Miedźno	103 Oljiny
37 Rębielice	104 Lipnica
38 Opatów	105 Binarowa
39 las Facimiech	106 Sietnica
40 Janowa Wola	107 Turza
41 Zabłocie	108 Ostrusza
42 Rybitwy	109 Moszczenica
43 Polanka	110 las Charta
44 Nadolna	111 Przysieki
45 Bysina	112 Brzyście
46 Jasienica	113 Harkłowa
47 Skawinka	114 Osobnica
48 Budzów	115 Wójtowa Wieś
49 Stara Stróża [Stróża]	116 Głęboka
50 Niedanowa Wola [Peim]	117 Libusza
51 Lubień	118 Mszana [Mszanka]
52 Stare Cło	119 Bystra
53 Mszana [Górna]	120 Sokół
54 Jerzmanówka [Wierzbanowa]	121 Kryg
55 Kobielnik	122 Lipniki
56 Lipnik	123 Sekowy Las [Sekowa]
57 Jastrzębie	124 Nowa Wola Królów
58 Chodnice	[Jaszkowa]
59 Czaławice	125 Kłopotnica
60 Borek	126 Kopytowa
61 Jodłówka	127 Glinik [Polski]
62 Rzezawa	128 Cieszyzna
63 Szutków	129 Stara Ropczyca [Chechly]
64 Borówna	130 Witkowice
65 Królów Wola [Królówka]	131 Mrowia
66 Leszczyna	132 Doblowa [Wola Raniżowska]
67 Rajbrot	